

HET EERSTE DEEL

Des

Nederlandtsen Kruidt-Boecks,

BESCHRYVENDE

De Geslachten/ Gedaente/ Plaetse/ Tijdt/ Oeffeninge/ Aert/ Kracht/ ende Medicinael gebruyck van alderhande Boomen / Heesteren/ ende boomachtige Gewassen/ soo wel die in de Nederlanden in 't wilde aen-groeyen/ als die in de Hoven onderhouden worden.

Eycken-boom, in 't Latijn *Quercus*.

Gedaente.

De Eekeldragende Boom/ by ons Eycken-boom genaemt / is in dese en andere Landen gemetghsaem bekend; hy wast op tot een hooge Boom/doch is langsaem in 't opschieten / met

seer veel dicke en groote takken sich verre en wijt uytstreckende. De Eycken-boom noch jongh zijnde / heeft gladde en effene schorsen / maer ont en groot gheworden zijnde / is de schorsse rontw / geboosten / ende op veel plaetsen geklooft. Het hout is van binnen hardt en vast / maer het bintense gedeelte / naest aen de schorsse gheplaets / t welck sich witter vertoont / is zachter / en de bederbinge eerder onderwoopen. De bladeren zijn glat / breedt / langhwerpigh / rondsom de kanten gheschaert en diep ghekerft / en aen de bovenste zijde groender / als aen de onderste. De vruchten / by ons Eeckelen genaemt / zijn langhwerpigh / bestaende uyt een kerne in twee deelen onderscheyden / met een hardachtige schelle bedekt / ende in rontwe schaellens of dopkens begrepen. Daer-en-boven zijn op de bladeren de Eycken-Appelkens te vinden / de welke van verwe bleek-groen / van

wesen voos en waterachtigh / en van gedaente den Galnooten niet ongelijk zijn / en in wiens midden sountijds eenigh ghewontte gebonden wordt. De wortelen verspreyden sich seer diep en wijt in de Aerde / waerom oock dese Boom lange jaren / en naer sommigen haer meeningh / wel drie hondert jaren staen blijft.

Plaetse. De Eycken-boom wast op in alderhande gront / nochtans tiert hy best op goet en vet Landt. Men vint van de selve geheele Bosschen / en werden veel tot Lanen geplant.

Tijdt. De Eycken verrijght nieuwe bladeren in 't laetste van April, waer van wederom sommige in 't laetste van den Herft af vallen / andere den geheelen Winter doer en vaelt aen de Boom over blijven hangen / tot dat sy door de nieuwen-aengroepende bladeren af gestoten werden. De Eeckelen werden in de Herft rijp / als wanneer sy van selfs af vallen.

Oeffeningh. De Eycken-boom wordt in de Nederlanden van Eeckelen ofte Aeckers, die in Deuren een halve voet diep in de Maent Maert gheplant zijn / vermenighvuldicht: Dese 3/4/ ofte 5 Jaren op geschooten / besnoept / en de Taet-wortel onder af gesneden zijnde / verplant men de

selve 18 ofte 20 voet van malkander: Dese verplantingh geschiedt geboeghtijck in January ofte February.

Aert en krachten. De bladeren / schorsfen / de dophiens van de Aeckers ende de Aeckers selfs / zijn met eenige verkoelinghe en seer sterckie t'samen-treckinge / verdroogende tot in de derde graet. De Eycken-Appelkens ofte Ballekens zijn de Galnooten van krachten eenighsins gelijck. Dodon.

Medicinael gebruyck. Voor onmatige Maent-stonden der Vrouwen, Bloet-spouwen, Bloedt-pissen, en alle Bloedt-ganck. Neeint Eycken-bladeren twee handen vol / dophiens van de Aeckers, schellen van de Aeckers, van elckx een loot: koocht dit in Water en Wode Wijn van elckx een pint / tot dat een vierde part verkoocht is / en geeft hier tweemaal daegs van te drincken. Hier toe is mede seer krachtigh het water van de teere Eycken-bladeren gedistilleert / t welck van sonnige mede gepresen wordt om het Graecel en den Steen af te setten. Oock gebruyckent hedendaeghs / sept Lobel, de Medicijns van Italien ende Piemont, om de Leber te verkoelen ende te verstercken. Dodonæus Lobel.

Voor Tant-pijn, bedorven Tant-vleesch en vuyle Zeeren: Neeint de versche en jonge bladeren van den Eycken-boom, soo veel van nooden is / koocht die op in Wijn. Dit afziedsel werdt tegen de Tant-pijn in de mont gehouden / en vooz de andere gebreken worden de selve daer mede gewoschen. Ravelingius.

Om versche Wonden te heelen en t bloeden te stelpen: Neeint de versche bladeren van den Eycken, stoot die kleyn / daer na wascht de wonden met water daer Eycken-bladeren in gesoden zijn / t welck verhindert alle ontfekinge / supbert en heelt de wonden seer wel. Hier van verhaelt Galenus een merckwaardigh exempel: Het is my indachtigh / sept hy / als dat ick eens een wonde die met een byl gemaeckt was genesen hebbe / en naer dien geen ander genees-middel vooz handen was / als al-

leen de bladeren van den Eycken-boom, hebbe ick de selve / kleyn gestoten zijnde / op de wonde en de nabij-gelegene deelen gebonden. Galenus.

Voor verouderde en verzeerde Schorstheyt: Neeint het water / dat op de holle strupcken van oude Eycken-boomen door den regen vergadert is / ende het de Schorsse de plaetse hier mede. Fuchsius Matthiolus.

Boecken-boom, in 't Latijn Fagus.

Gedaente.

De Boecken-boom schiet met een dicke stam hoogh op / en verheeft sich met veel zijde-tacken in 't ronde wijt upt. De bladeren zijn dun / effen en breedachtigh. De bloemen zijn kleyne geelachtige kattekens. De vruchten die in ruppe schellen ofte snoestieren besloten zijn / zijn drie-kantige dootkens / die met een gladde schelle bedekt / en gemeenlijck Boeck-pitten genaemt werden. De schorsse van dese Boom is glat / en het hout wit en hardt. De wortelen spreiden sich wel wijdt upt / maer smeken niet diep in de Aerde.

Plaetse. De Boecken-boom wast gaerne in sandachtige / doch vochtachtige Aerde / en werdt alhier in Lanen ofte geplante Boschen gebonden.

Tijdt. De bladeren en bloemen verscheelen wepnigh in haer geboorte / want de selve te gelijck in 't eynde van April ofte in de May voozt spruyten / maer de dootkens ofte Boeck-pitten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen worden aengeteelt van Boeck-pitten in een grep in goede Aerde gezaept zijnde / dan besnoeyt tot Stal-boomen / en 5 ofte 6 Jaeren opgewassen zijnde / verplantmense in January, 20 ofte 25 voeten van een.

Aert en krachten. De bladeren van de Boecken-boom zijn verkoelende en eenighsins t'samen-treckende van aert. De Boeck-pitten zijn warm en vocht van aert / met een kleyne t'samen-treckinge vermengt. Dodonæus.

Me-

des Nederlandtten Kruydt-boecks.

Medicinael gebruyck. Voor heete Ge-
wellen en Puyften : *Neemt de versche bla-
deren van den Boecken-boom, slootse en
leghtse op. Dodonæus.*

Voor pijn in de Nieren en 't Graveel :
*Neemt de affsche van Boeck-pitten een vle-
endeel loots / en geeft dit met eenigh nat
te dvincken. Ravelingius.*

Voor Schorfftheyt, gebuyckt het water
dat in de holle Boecken-boomen gebonden
wordt / gelijk wy booren van den Eycken-
boom gesept hebben. *Ravelingius.*

Esschen-boom, in 't Latijn Fraxinus.

Gedaente.

De Esschen-boom wordt doorz onderdom
een seer hoog en dicke Boom / door zijn
zijde-tacken in 't bzeede wijdt uytgesprept
zijnde / van welke de teerste door eenige
knoopen ofte ledelens onderscheyden / en
van binnen hol / en met wit voos mergh
gevult zijn. Het hout van de stam is wit-
achtigh / hardt en de verrottinge weder-
staende. De schozse die de stam ende de
tacken bekleedt / is glat en effen. De bla-
deren zijn groot / langh en rontsom wat ge-
kerft / en uytgesprept door veel bladeren
aen een ribbeken tegen malkander ober-
behalven het upterste bladt / wassende.
Het zaet groept in lange hantwens / de ton-
ge van sommige Dogelen uytbedeide / de
welcke aen de teerste rancken / neffens de
bladeren in een tros nederwaerts hangende
uytspruyten. De wortelen versprepen sich
wijdt en diep in de Aerde.

Plaetse. De Esschen-boom wast tierigh
en weelderigh op bochtige plaetse / en is in
de Nederlanden oberbloedigh genoegh te
binden.

Tijdt. De bladeren en de hantwen / waer
in het zaet beslooten leyt / komen in de Ne-
derlanden in de Maent April te voorschijn /
ende het zaet werdt in de Herfst volkomen
rijp.

Oeffeningh. Dese Boom wordt van het

zaet aengeteelt / en tot de dicke van twee
ofte 3 duymen opgetwassen zijnde / werdt
in February ofte Maert 15 voeten van den
anderen verplant / alwaer men die best oz-
dineeren sal : Nochtans moet men naer-
sigh in acht nemen / dat men de opgaende
toppen niet af en sijde.

Aert en krachten. De bladeren / schozse /
en 't hout van den Esschen-boom zijn siere-
kelijck dzoogh-maekkende van aert / met
een middelmatige warmte bergeselschap.
't Zaet is warm en dzoogh in de tweede
graet. *Dodonæus.*

Medicinael gebruyck. Voor Vergift, en
Boeten der Slangen : *Neemt het sap van
Esschen-bladeren twee loot / menght dit
met een roemer Wijn / en gebuyckt het :
oock kan men de bladeren nuttelijck op de
Beeten van Biperen en Slangen op leggen.
Het voozgaende kan oock met prosijs ghe-
buyckt worden / om het water / 't welck
sich tusschen Del en Vleesch onthout / af te
setten. Dioscorides P. Ægineta.*

Voor overtolligh Braken : *Neemt de bla-
deren en schozsen van den Esschen-boom,
soo veel genoegh is / koocht dit in Wijn en
Water / en leght het op de Maegh. Do-
donæus.*

Voor pijn in de Zijde en Lever, uyt kou-
de oorfaecke ontsaen, en om het Water af
te setten : *Neemt het zaet van desen Boom
een loot / koocht dit gekneust zijnde in Wijn /
daer na door gesijght / geeft den Wijn te
dvincken. Brunfelsus Matthiolus.*

Voor verstoppinge en verhardinge van de
Milt : *Neemt de schozse van Esschen-boom
een half pont / doet die in een nieuwe pot /
giet daer op twee mingelen Wijn / koocht
dit te samen tot dat een pint Wijn over-
blijft / de welke in negen deelen afgeschey-
den / sult ghy daer van alle dagen een deel
in nemen. J. Stocker.*

Voor Dooftheyt : *Neemt het sap dat on-
der het branden uyt het Esschen-hout
druypt / vermenght dit met sap van Wijn-
ruyt, en doet dit met Boom-wol in de Oe-
ren. Matthiolus.*

Voor versche Wonden: Neemt de wortel van den Esschen-boom, koocht die in Water ofte Wijn/ en wascht de wonde hier mede. Ravelingius.

Voor Milt-sucht, Graveel ende Pocken: Neemt de schabelingen van het Esschen-hout 4 loot / weecht ende koocht dit in Water ofte Wijn tot een pint / ende geeft hier van tweemaal des daegs een roemertje vol te dinciken. Lobel.

Haver-esschen, Qualster-boom,
Lyster-besien, in 't Latijn Ornus,
Sorbus Aucuparia.

Gedaente.

De Qualster-boom wert van veel Krup- beschrijvers / onder de soorte van Esschen-boom aengenomen/maer hy en schiet soo hoogh niet op als de voorgaende/de bladeren spruyten wel op de selfde maniere uyt/ doch sy zijn sachtter en wat dieper rondtom de kanten geschaert. De bloemen / die wit zijn / vertoonen sich krans- ofte kroons- wijs te samen by een. De Besien zijn eerst groen / daer na rijp geworden zijnde root/ doch onleeflijk van smaect / eenige langh- achtige zaden in sich besluytende.

Plaetse. Dese Boom werdt hier te Lande meest rondtom de Boomingaerden gheplant.

Tijdt. De bladeren en bloemen spruyten in de May voort / maer de besien worden eerst in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De Qualster-boom wort van zaedt / 't welck in de besien besooten leyt / aengewonnen / ende 1 ofte 2 dupm dick zijnde / werden 15 voeten van een gplant.

Aert en krachten. De natuur en eegenschap van de bladeren / schoffsen en besien van desen Boom / is noch van oude noch van nieuwe Krupdt-beschrijvers in 't licht gebacht en aengeinercht / nochtans gissen eenige uyt den suuren en wange smaect die de besien aen sich hebben / dat de selve nut en dienstigh soude zijn om alle overvlo-

dige Bloeden te stoppen; andersins werden de selve veel ghebruickt om de Uijsters/ Sneppen ende ander Gebogelte daer mede te hangen.

Populier-boom, in't Latijn Populus

Geslachten.

De Populier-boomen werden in twee soorten onderschepden/te weten in swarte en witte Populieren ofte Abeel-boomen.

Gedaente. De swarte Populier-boom schiet haestelijck op / wiens top met veel tacken versien is. De schoffse van de stam is routw / maer van de tacken effen / glat ende witachtigh van koleur. De eerste boten der bladeren hebben eenige vettighejdt en een stercke reuck by sich / de welcke daer na / wannere de bladeren volkomen voortgebracht zijn / niet meer bespeurt worden. De bladeren zijn achter breed / en voort spits toeloopende / ende rondtom de kanten geschaert / van verwe groen en blinckende / de welcke aen een dun lang steeltje hangen. De bloemen zijn rupge kattelkens / waer na sich vertoont een smalle troffe / van veel ronde besien t'samen vergadert / de welcke rijp geworden zijnde / open gaen / en in wolachtige stupfken verwaepen. De wortel sinckt tamelijck diep in de Aerde / waer doo hy veel vaster als den Abeel-boom beklijft.

De witte Populier ofte Abeel-boom wert met dit onderschept van de swarte Populier-boom onderschepden: te weten / de bladeren van dese Boom zijn breed / rondtom diep geschaert / den Wijngaerts-bladeren / hoewel sy veel kleiner zijn / by na gelijk: De bovenste zijde der bladeren is effen en groen / de onderste silber-wit / sacht en wolachtigh. De bloemen zijn kattelkens / eerst paers-achtigh en daer na bleeker van verwe / die mede in stupfken verdwijnen. De wortelen sincken soo diep / als die van de swarte Populier, in de Aerde niet / maer kruppen langhs de Aisch van de Aerde voort.

Plaetse.

Plaetse. Dese Boomen zijn hier te lande veel te vinden / want sy tot Lanen en beplantelingen der Hoven seer bequaem zijn / en sy wassen seer tierigh op vochtige en droeck-achtige plaetsen.

Tijt. De Populier-boomen beginnen in 't laetste van Maert ofte in den aenvangh van April upt te botten / en als dan moeten de selve van de Artzern-bereyders tot haer gebruyck geplucht worden.

Oeffeningh. Dese Boomen worden aen-gequeecht van oploopen ofte wortel-spruyten / dewelcke op bequame plaetsen geplant worden.

Aert en Krachten. Soo wel de botten / en bladeren / als de schoossen van beyde dese Boomen zijn van een getemperde natuur / nochtans by sich hebbende een afvagende kracht. Matthiolus C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor pijn der Voeten ofte Flerecijn : Neemt de bladeren van de zwarte Populier soo veel van nooden is / sloot de selve in een moztier heel kleyen / daer by doende een weynigh Wijn-azijn / en legt het ober de plaetse daermen de pijn geboeit. Dioscorides.

Om het Hayr te doen groeyen : Neemt de jonge botten van de Swarte Populier, koocht die op in versche boter en bescrijckt het hooft hier mede. Van dese botten wert by de Apothekers de bekende salbe Unguentum Populeon bereydt / de welcke tot veel gebruycken nut en dienstigh is. Dodonæus.

Om de Urijn af te setten en de droppelpisse te genesen : Neemt de schoosse van den Abeel-boom twee loot / koocht die in een pint goede Wijn / en geeft hier van een roemertje vol te drincken. Dit self de is mede goet om de Heup-gichte en 't Flerecijn te genesen. Dodonæus R. S. Sammonicus.

Voor pijn en sweeringe der Ooren : Neemt het sap van de bladeren van Witte Populier en druypt het lantw in de Ooren. Dodonæus.

Voor Schurft ende Wratten : Neemt het water / 't welk in de holle van de oude Stammen gebonden wordt / ende bescrijckt het daer mede. Joh. Schroderus.

Linden-boom , in 't Latijn Tilia.

Geslachten.

Van dese Boom bindtmen in de Nederlanden twee soorten / Linden-boom Wijsken, die meest bekent is / en Linden-boom Manneken.

Gedaente. De eerste soorte wast op tot een seer groote en dicke Boom / wiens takken sich wijdt en breekt uytstreyden. De schoosse is uytwendigh effen en brynnachtigh / van binnen uyt den geelen witachtigh. Het hout is effen en wit van berte / maer niet seer herdt. De bladeren zijn breekt / glat / vooz aen een weynigh spits en ront om de kanten gekerft. De bloemen / die uyt sommige snialke witachtige bladkens spruyten / zijn seer welriekende en aen lange steelkens t'samen vergadert. De vruchten / 't welck kleyne ronde besien zijn / besluyten in sich kleyen / ront / en zwartachtigh zaet. De wortelen bevestigen sich diep / wijt en breekt in de aerde.

De Linden-boom Manneken wert van de voozgaende onderscheyden / dooz dien de bladeren niet soo effen noch glat / maer veel rontwer zijn / als mede dooz dien dese soorte seer seiden bloefsel of vruchten voortbrengt / en daerom onbrychtbaer geoozdeelt / nochtans schryft Dodonæus, dat de vruchten van den Linden-boom Manneken plat / ront en als de vruchten van den grooten Thalspi, t'samen in een gedrongen aen lange steelkens druyfs-wijs by een hangen.

Plaetse. De Linden-boom is in grooten overbloet in de Nederlanden te vinden / en wast gaern in goet en bet aertrijck / want in een dooze en drooge gront tiert hy niet seer wel.

Tijt. De bladeren van desen Boom spruyten in April, en de bloemen in May voozt.

Oeffeningh. De Linden-boomen werden van zaet en wortel-spruyten aengeteelt / de welcke men een ofte twee voeten van malhanderen set / en tot de gront af snijt / uytgenomen een schoote / die men om een rechte

stam te maekken best en bequaemst te zijn oordeelt: daer na 4 of 5 jaren out en 2 ofte 3 duymen dick zijnde / kan mense verplaelen 24 boeten van malkander.

Aert en Krachten. De bladeren en schozsen van dese Boom zijn matelijck warm en t'samentreckende van aerdt / met eenige dzooghmackende ende te rugh-dybbende kracht begaest zijnde. De bloemen zijn warm en dzoogh / seer sijn van deelen / hebbende een besonderen kracht om de gebreken der herten / uyt houde oorsake ontsaen / te genesen. Fuchsius Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor geswolle beenen: Deemt de bladeren van den Linden-boom, soo veel van nooden is / koocht die in water tot een pap / en slaet het om de geswolle beenen. Dodonæus.

Voor Spruw en puysten in de mond: Deemt de bladeren van Linden-boomen, koocht die in schoon regen-water / en spoelt den mont daer mede. Matthiolus.

Voor draeyinghe des Hoofts, Vallende sieckte, beroertheyt, en om de geboorten te vorderen: Gebuyckt het gedistilleerde water van Linden-bloeytsel / als mede Conserf van de selve Bloemen bereyt. C. Durantus.

Voor het uytvallen des Hayrs: Vergadert de vochtigheyt die uyt desen op-gesneden Boom dzypt / en bestryckt het Hooft daer mede. Joh. Schroderus.

Voor het bloeden uyt de Neus: Deemt het zaet van den Linden-boom, ende sijn gepulveriseert zijnde / treckt het in de Neusgaten op. Joh. Schroderus.

Om het geronnen Bloet te doen scheydan: Deemt dzoogh Linden boomen hout / brant hier van koolen / de welcke ghy met Wijn-azijn uyt-dooven sult / geeft van dese sijn gestooten koolen een bierendeel loots met eenigh nat te dzycken. Joh. Schroderus.

Wilgen-boom, in 't Latijn Salix.

Geslachten.

DE Wilgen-boom heeft twee verscheyden soorten / het eene wast hoogh / ende

het ander blijft kleyen / welke laetste en mi ghemeene soorte van Willigen wederom tweederley gebonden wordt / namentlijk leege Willigen met breede bladeren, en leege Willigen met smalle bladeren.

Gedaente. De groote Willigen-boom, indien hy dooz het besnoeyen en het af-kapen der toppen niet onderhouden wordt / schiet somtijds seer hoogh op / ende verkrijght een matelijcke dicken stam / sijn schozse zijn effen / en buyghsaem. Het hout is witachtigh en seer tap / en daerom onbegnaem om lichtelijck gebroken te worden. De bladeren zijn smal en langh-werpigh / boben op groen / van onderen asch-verwigh / en sacht in 't handelen. De tarchens die veel in 't getal zijn / zijn meest met een bruy-roode ofte ook met een graeuwe schozse bekleet. De bloemen zijn lange moschachtige troskens ofte katekens / die haestelijck vergaen ende verwaepen.

De kleyne soorte heeft een leger ende dunner stam / ende smalder ofte breeder bladeren.

Plaetse. De groote Willigen-boom wert hier te lande veel gevonden omtrent de kanten van de Grachten / alwaer hy veel weelderiger / als elders op doyre en dzooghe gront wast.

De leege Willigen met breede bladeren wast in Hollandt omtrent de Zee-duppen. De leege Willigen met smalle bladeren werdt gebonden in de doyre Velden en Heijden van Brabant.

Tijdt. De bladeren en 't bloeytsel van de Willigen-boomen spruyten in April ofte May voort.

Oeffeningh. De Willigen werden dooz 't poten ofte van steken vermenighbuidight / andersints begeeren sy geen nauwkeurige oeffeningh.

Aert en Krachten. De bladeren en schozse van desen Boom zijn kout en dzoogh van aert / en eenighsins t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't bloet-spouwen, bloet-braecken, bloetganck, overtollige

lige Maent-stonden en andere Vrouwelijke vloeeden: Neemt Willigen bladeren drie handen vol / koocht dese in anderhalf pint Wijn / tot dat een derde deel verfoeden is / en geeft hier van 2 a 3 mael daeghs een roemertje vol van te dinccken. Dodonæus.

Voor Wratten en Exteroogen: Neemt de asche van de schoofse van Willigen-boomen, de welke met azijn vermenicht / ende op de Wratten en Exteroogen gelept zijnde / de selven doet afvallen. Dodonæus.

Voor Colijck ofte Buyck-pijn. Neemt Willigen-bladeren een halve handt vol / heele peper No. 6. koocht dit te samen in een half pintje Wijn tot de heist / en geeft het te dinccken. Ravelingius.

Voor pijn der Ooren. Neemt sap van Willigen-bladeren en schoofse / van elck een loot / Olie van Roosen anderhalf loot / koocht dit te samen op in een Gzuaet-schelle / en druypt het warm in de Ooren. Fuchsius.

Elfen-boom, in 't Latijn Alnus.

Gedaente.

De Elfen-boom niet afgekapt zijnde / schiet met eenmatelijck dicke strup / en veel takken hoogh op. De schoofse is onefsen / hooftich ende zwartachtich; het hout is niet seer hardt / de bladeren zijn de Hase-laers-bladeren niet seer ongelijck / want sy zijn mede rondachtich / en aen de kanten geschaert / doch worden in 't aenroeren eenighints klebende bevonden. De bloemen zijn hatterkens; de groene vrucht wort met de Moer-besien vergeleken / door dien sy upt veel schelseringe ofte schubben dicht by een vergaert zijnde / beslaet. Het zaet is seer kleyn / ende huyt-ros van vertwen.

Plaetse. Dese Boom bemint waterachtige en hooftachtige plaetsen / waerom de selve veel omtrent de kanten van de grachten en slooten gebonden wort.

Tijdt. De jonge botten van desen Boom spruyten in de Maent April upt / ende het zaet wort in de Herft rijp.

Oeffeningh. Dese Boom werd in de Veenen van sijn zaet aengeteelt / de welke daer na in de Maent Maert een voet van malkanderen geplant wort.

Aert en Krachten. Dese Boom is merckelijck verdroogende van aert / nochtans tusschen hitte en koude middelmatig ghesiet. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor heete Gswellen en Sweeringen: Neemt de versche bladeren van den Elfen-boom, stootse in een Moertier en leghtse op. Ravelingius.

Voor de Steen der Nieren en Blase. Voort in een Elfen-stam een gat / en vergadert de updruppende vochticheit / van de welke ghy voor een reys een halve lepel vol sult ingeben. Matthiolus.

Bercken-boom, in 't Latijn Betula.

Gedaente.

De schoofse van de stam des Bercken-booms is witachtich / oneffen en gespleten / maer de schoofse van de teerste takkens huyt-root van vertwe. De bladeren zijn voor spits toeloopende / en aen de kanten geschaert. De bloemen zijn langhwerpig hatterkens.

Plaetse. De Bercken-boomen werden veel in fantachtige en doyre gronden gebonden.

Tijdt. De bladeren en hatterkens vertoonen sich in Maert ofte April, of wat later.

Oeffeningh. Dese Boomen komen van het afgeballen zaet voort / van de welke men in February Boffen en Lanen plant.

Aert en Krachten. De bladeren en schoofse van de Bercken-boom zijn warm en droogh in den derden graet / afvagende / dun makende / ende versterkende van krachten. Platearius.

Medicinael gebruyck. Voor loopende Zee-ren. Neemt de bladeren van desen Boom / koocht die in water / en wast de Zeeren hier mede / daer na stroot de gepulveriseerde schoofse daer in. Ravelingius.

Om quade en besmettelijcke lucht te verbeteren. Neemt de schoofse van de Bercken, leght

leght die op 't buur / en laet de roock het ge-
heele hups door trecken. Dodonæus.

Voor de Steen der Nieren en der Blase.
Boort in de Lente in de stam een gat / ende
vergadert de uytduppende vochtigheyt/
van de welcke eenige tijdt een halve le-
gel vol ingenomen / den Steen verteert.
C. Durantus.

Vlier-boom, in 't Latijn *Sambucus*.

Gedaente.

De Vlier-boom is in de Nederlanden ge-
noeghsaem bekend. De dicke strupcken
zijn geheel houtachtigh / en in 't midden met
eenigh meergh verbult : de klepne strupcken
die in veel ledkens verdeelt zijn / hebben
weynigh hout / en veel wit en voos meergh.
De schozse van de dicke strupcke is asch-
berwigh en oneffen / maer de klepne strup-
cken werden bukten met een graenwachtige/
ende van binnen met groene schozse bekleet.
De bladeren die onttrent de ledkens ofte
knoopen der tacken voortspunt / en bijf
door een middel-ribbe t'samen-gevoeght / by
een groepen / zijn langhtwerpigh / en rontom
de kanten saeghtwijs gekartelt. Op 't eynde
der tacken komen de witte en lieffelijcke bloe-
men kroons-wijse te voorschijn / na de welke
eerst groene en daer naer zwarte besien vol-
gen ; in dese besien lept plat en langhtwerpigh
zaet besiooten. Men de oude stammen van
de Vlier-boom vintmen een sacht en bruyen
schozachtigh ofte lecrachtigh aenwas / dat
na de gedaente van eens menschen ooz / Ju-
das-ooren genoemt werdt.

Plaetse. De gemeene Vlier-boom wast
aen de kanten en hagen van de Hoben /
Welden en Wepen / doch best op vochte
plaetsen.

Tijdt. De botten van de Vlier spunt
in 't Boor-saer uyt / de bloemen in May,
ende de vruchten ofte besien worden in Sep-
tember ofte October rijp.

Oeffeningh. De Vlier-boom werdt door
strecken aengeteelt.

Aert en Krachten. De jonge scheuten /

bladeren / en de groene schozse zijn droogh
inden eersten / ende warm in den tweeden
graet / hebbende een purgerende kracht /
om de waterachtige vochtigheden van onde-
ren en van boven af te setten. De bloemen
verteeren / bermozwen / drijven het zweet
ende stillen pijn ; De besien vertrecken het
zweet / ende wederstaen de besmettinge.
De Judas-ooren hebben een t'samen-trec-
kende en verdroogende kracht. Fuchsius
Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Om de waterach-
tige en de galachtige vochtigheden af te set-
ten. Neemt van de jonge botten / ofte
scheutkens van de Vlier-boom een handt
vol / koocht die een repst ofte twee op / daer
na bereyt hier van met oyl / azijn / en zout
een salaet : ofte neemt de groene schozse
van de Vlier-boom soo veel ghenoech is /
druct het sap en geeft hier van twee loot /
ofte wat meer met eenigh nat te dvincken ;
ofte neemt het zaet van de Vlier-besien , be-
spzenght het met een weynigh Wijn / en
perst een Olie hier uyt / van de welke ghy
op een repst / een vierendeel loots met bier
sult in-geven : dese genees-middelen ver-
wecken mede het braecken. Dodonæus.

Voor een verstopte ende verharde Mildt :
Neemt Vlier-bladeren koocht die in Wijn
en Olie / tot dat de Wijn versoden is / ende
besmeert met dese Olie de lincker-zijde. Ra-
velingius.

Voor drooge en oude Hoest : Neemt
Vlier-bladeren een halve handt vol / Vlier-
bloemen een handt vol / koocht die te sa-
men in anderhalf pint Wijn / en geeft hier
van te dvincken.

Voor de Water-sucht : Neemt de groene
schozse van de Vlier-boom , distilleer hier
van een water / van 't welke ghy by na
een mutsen tweemaal daeghs twee uren
voor de maeltijdt sult ingeven. J. Weckerus.

Om Hooft-pijn uyt hitte te stillen , ende
de verhittinge der Oogen te genesen : Hier
toe gebruykt het water van de Vlier-bloe-
men gedistilleert.

Voor Koortsen en besmettelijcke sieck-
ten :

ten: *Neemt het dick gesoden ſap upt de rijspe Vlier-besien een loot / bereyde Harts-hoorn een half bierendeel loots / menght dit te ſamen tot een Conſerv.*

Voor geſwellen in de Hals: *Neemt een halve handt vol Judas-ooren, koocht die in bier / en gozgelt hier mede. Lobel.*

Cornoelien-boom, in 't Latijn

Cornus.

Geflachten.

De Cornoelien-boom is in tweederley ſoorte / te weten in taimme / ende in wilde onderscheyden.

Gedaente. *De taimme Cornoelien-boom wort ſomtijds een redelijke groote Boom / wiens hout seer hardt en vast is; de bladeren zijn effen / langhwerpigly-breet / en met veel tuffchen-loopende zenuwen verſien; de bloemen zijn geelachtigh; de vruchten ofte besien zijn eerst groen / daer na rijp geworden zijnde / root / maer ſerp en wrangh van ſmaect. De wilde verſchilt van de boozgaende / om datse niet ſoo hoogh op ſchiet / en na dien de bloemen wit / en aen de ſonge rijſkens kroons-wijs by een vergadert zijn.*

Lobel ſchrijft dat in 't Lant van Doornik een ſoorte van Cornoelien waſt / met witte ofte waſch-geele vruchten.

Plaetſe. *De taimme Cornoelien-boom wordt in de Nederlanden in de Hoben aen hepingen onderhouden: De wilde vindt men tuffchen de heggen achter de Bouwlanden / ende oock by de boſſchen.*

Tijdt. *De bloemen van de taimme Cornoelien-boom ſpruyten by ſacht weder in 't eynde van Februarij, ofte in 't begin van Maert upt / waer na de bladeren volgen / maer de vruchten werden booz Augustus niet rijp. De bloemen van de wilde komen in April te boozſchijn / en de besien ofte vruchten worden in de Herfft rijp.*

Oeffeningh. *Deſe Boom werdt ſoo wel van zaet als van ſcheuten ofte ſtecken aen-gequeecht / ende daer na in October ofte November tot Hagen ende Pieelen verplant.*

Aert en Krachten. *De vruchten van deſe Boom / by ons Cornoelien genaemt / zijn verkoelende / dzooghmakende ende t'ſamen treckende van krachten. C Bauhinus.*

Medicinael gebruyk. Voor Buyck-loopen en root Melizoen: *Neemt van de gedzoogde vruchten van den Cornoelien-boom een bierendeel loots / ſtootſe tot poeper en geeft het met eenigh nat te gebruycken. Brunſellus.*

Voor overtollige Maentſtonden der Vrouwen: *Neemt Conſerv van de bloemen van deſe Boom een half loot / en geeft dit muchteren in. Matthiolus.*

Om het bloeden der Wonden te doen ophouden: *Neemt de bladeren van deſe Boom ſoo veel genoegh is / ſtootſe en leghtſe op. Dodonæus.*

Ypen-boom, in 't Latijn Ulmus.

Geflachten.

In de Nederlanden vindt men twee ſoorten van Ypen, de eene met breete / en d'ander met ſmalle bladeren.

Gedaente. *De Ypen-boom ſchiet dickwils tot een seer hooge en langen Boom / wiens hout seer hardt is, de bast ofte ſchorſſe tap en bugghſaem. De bladeren zijn langhwerpigly ende rondtom geſchaert / aen de onderſte zijde bleek-groen.*

Plaetſe. *De Ypen werden in de Hoben tot Lanen / Hagen / ende Pieelen geplant gevonden.*

Tijdt. *De bladeren van deſe Boom ſpruyten in 't laetſte van April, ofte ontrent het begin van May boozt.*

Oeffeningh. *De Ypen-boomen werden door wortel-spruyten ofte oploopen aenge-teelt / de welcke daer na aen hepingen geſet / ofte tot Lanen in February verplant worden.*

Aert en Krachten. *De bladeren en ſchorſſe van deſe Boom zijn matelijck warm van aert / en merckelijck afvagende van krachten. Dodonæus.*

Medicinael gebruyk. Om verſche Wonden

C

den

Het Eerste Deel

den te heelen : *Neemt de bladeren van dese Boom / stootse kleyen en leghtse op.*

Voor quade Schurftheyt : *Neemt Ypen-bladeren soo veel van nooden is / stootse in een Moztier / giet er een weynigh Wijn-azijn by / en perst het sap uyt / waer mede ghy het Schurft dickwils sult bestreicken. Ravelingius.*

Appel-boom, in 't Latijn Malus.

Geslachten.

DEse Boom is ofte tam ofte wilddt / de tamme is menigerley / en wordt alleen dooz de verscheypdenheyt der vruchten onderscheypden / van de welke alle de soorte op te sellen / alhier te langh soude vallen.

Gedaente. *De strupck ofte stam van den Appel-boom is tamelijck dick / nochtans niet seer hoogh / maer de tacken zijn in 't bzeede verre uytgespreydt; de schozse is niet rouw in 't aentasten; de bladeren zijn rondachtigh / bziet ende een weynigh aen de kanten geschaert. De bloemen uyt vijf bladekens bestaende / zijn uyt den witte-lijf-vertwigh root. De vruchten ofte Appelen zijn in groote / maeksel / vertwe ende smaeck merckelijck na haren aert verscheypden.*

Plaetse. *De inge-ente Appel-boomen werden in de Hoben en Boomgaerden over al overbloedigh gebonden.*

Tijdt. *Dese Boom bloept meest in 't laetste van April, ofte in 't begin van May, en de vruchten werden in Augustus, September ende October rijp.*

Oeffeningh. *De Appel-boom begeert een welberende / vette ende wat vochtachtige gront. De manier van in-entingh deser Boomen bindt ghy nauwkeurigh in 't Vermakelijck Landt-leven in 't eerste en tweede Deel beschreben.*

Aert en Krachten. *De Appelen zijn in 't gemeen koudt en vochtigh van aert / doch niet dit onderschept dat de soete Appelen minder koudt en vochtigh zijn / als de suuren. De bladeren en bloemen hebben*

een t'samen-treckende kracht. Dodonæus.

Medicinael ghebruyck. Voor 't Pleuris: Neemt een soete Appel, bziet die onder de asche / bestroptse met poeper van Soethout en Supcker / en geest die den siecken te eeten.

Voor verswooren Pleuris : *Neemt een soete Appel, booznamentlijck een pippe-lingh / holt het kloekhups met de pitten daer uyt / en buitt het wederom met Wierooock, bziet den Appel onder de asche / en geest de siecken hier van te eeten. A. Pedemontanus.*

Voor Verbrantheyt : *Neemt verrotte ofte aengesieken Appelen, de selve gekneust zijnde / leghtse op de verbzande plaetse. Ravelingius.*

Peere-boom, in 't Latijn Pirus.

Geslachten.

DE Peere-boom is eben als de Appel-boom in tamme / die mede beelderhande zijn / en in wilde verdeelt.

Gedaente. *De Peere-boom schiet hooger en rechter als de Appel-boom op / de stam is mede veel dicker / wiens hout geelachtigh is. De bladeren zijn breedachtigh / schoon-groen / en om de kanten een weynigh geschaert. De bloemen zijn wit / en de vruchten die beneden breedachtigh en boven smal toelooopen / verskillen seer veel na haren aert van groote / gedaente / vertwe ende smaeck.*

Plaetse. *De tamme ofte inge-ente Peere-boomen werden dooz bequame offeninge in de Hoben en Boomgaerden onderhouden.*

Tijdt. *De Peere-boomen bloeyen in April ofte May, maer de vruchten werden in Julius, Augustus, ofte September ende oock wel later rijp.*

Oeffeningh. *De oefeningh van dese Boomen bindt ghy nauwkeurigh in 't eerste en tweede Deel van 't Vermakelijck Landt-leven beschreben.*

Aert en Krachten. *De Peeren zijn in 't gemeen koudt van aert / en verdroogende / en wat t'samen-treckende van krachten : hoe wel*

wel hier in eenige onderschept ghebonden wordt / want de wzaenge en suure Peeren berdzooogen en stoppen meest / ende zijn seer t'samen-treckende. De soete zijn soo t'samen-treckende / stoppende / verdzooogende / noch oock verkoelende niet. De bladeren hebben mede een t'samen-treckende / verdzooogende en verkoelende kracht. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor het Braken der galachtige vochtigheden: Neemt Peeren ziedt die murew in water / daer na gestooten zijnde / leghtse van buypen op de Mage. Dodonæus.

Voor versche Wonden: Gebuyckht de gelineugde Peere-bladeren. Galenus, Lobel.

Voor het uytfincken des Lijf-moeders: Berepdt een vat van Peere-bladeren, en laet de Drouwe daer eenige tijdt in-sitten. Fuchsius.

Quee-boom, in 't Latijn *Malus*

Cotonea.

Geslachten.

VAn desen Boom werden drie soorten gebonden / de eerste noemt men manneken ofte Quee-Appel-boom, de tweede wijfsken ofte Quee-peer-boom, ende de derde wilde Quee-boom.

Gedaente. De Quee-boomen zijn hier en in andere Landen seer wel bekend: de stam is met een rouwe ofte schelferachtige schoofse bekleet. De bladeren van dese Boom zijn rondtachtigh / aen de opperste zijde groen / en aen de onderste wit en sacht. De bloemen zijn van verwe purperachtigh met wit vermengt; de vrucht is buypen met dun en sachte wolse bekleedt / andersints is de schelle goutgeel van coleur. De Quee-kernen ofte Zaden leggen in 't midden / gelijk van de Appelen en Peeren, in vellekens gestooten. Het manneken ofte Quee Appel-boom heeft een veel dunder stam als het wijfsken / wiens vruchten oock meerder gerimpelt / beter rieckende / dzoooger en geelder van verwen zijn. De vruchten van de

wilden Quee-boom, zijn veel harder als de boozgaende / nochtans hebben sy mede een seer goede reuk.

Plaetse. De Quee-boomen werden in de Nederlanden meest aen de kanten en hagen der Hoven gebonden.

Tijdt. De vruchten worden in October rijp.

Oeffeningh. De Boomen werden van wortel-spruyten boozt geteelt / ofte oock wel op haer eygen soorte ge-ent / ende werden in 't wassen van de Maen in November ofte February in losse en vruchte aertrijck geplant.

Aert en Krachten. De vruchten van dese Boom zijn kout in den eersten / en dzooogh in den tweeden graet / ende t'samen-treckende van krachten; de kernen ofte zaden verkoelen / en maken vochtigh. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor een swacke Mage, ende het opstijgen der dampen naer de herzenen te beletten: Hier tegen ghebruyckht ghestoofde Queen ofte alleen het Quee-vleesch, by ons Marmelade genaemt / dit selfde stopt mede alderhande bloeden / en doet het overtolligh vzaecken ophouden. Dodonæus.

Voor de uyt-gefoncken Aerfdarm en Lijf-moeder: Neemt de geele schelle van de Queen soo veel van nooden is / koocht die in water / waer mede ghy die partpen stoeven sult. Dioscorides.

Voor ontfekinge der Oogen, kloven in der Vrouwen Tepels, verbrantheyten en rouwigheyden der tonge, in heete brandende Koortsen: Neemt de Quee-kernen ofte zaden / giet hier op genoeghsaem koose-water / laet dit te samen weecken / tot dat een stijmighet hier uyt getrocken wort / 't welck ghy tegen de boozverhaelde gebreken ghebruycken sult. Brunfelsius.

Voor den Carbunckel en pestige Klieren: Neemt de sachte wolse van de Queen soo veel genoegh is / ziedt die in Wijn en leghtse op. Plinius.

Pruymen-boom, in 't Latijn*Prunum.*

Geslacht.

Dese Boomen werden alleen om de berwe / sinaeck / gedaente / ende groote der vruchten onderschepten / want men vindt'er die roode / witte / geel / langhachtige / ronde / &c. vruchten dragen. Boven dese is'er een soorte die men Pruym-perssen noemt / wiens vleesch een Pruym is / doch de schelle is groen / en de steen is die van een Persich gelijk.

Gedaente. De stam van de Pruym-boom wordt redelijk dick en hoogh / de welke veel zijde-tacken uyt geeft / wiens scherpe effen en bryn is ; de bladeren zijn langhwerpig byedt / ende aen de kanten een weynigh geschaert : hy draecht witte bloemen / ende de vruchten die wy geseyt hebben te verschillen / zijn meest langhwerpig / in wiens midden een steen met een kerne versien / beslooten leyt.

Plaetse. Dese Boomen werden alhier in de Hoben en Cuppen gebonden.

Tijdt. De Pruym-boomen bloeyen in April, ende de vruchten worden in de Somer, sommige vroeger / sommige later rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van pitten / die men in de Herfst plant / ofte van sijn wortel spruyten aengeteelt / de welke men daer na ver-ent ofte oculeert / uytgenomen de Boeren witte Pruymen en Kroofjens, die uyt de natuur woort wassen / daer na plant mense aen Heyningen ofte in Boomgaerden in losse en bochtige Werde.

Aert en Krachten. Alle Pruymen zijn bochtigh en hout van natuur / ende daerom de selve seer veel rauw gebruycht zijn ongesont / om datse seer lichtelijck in de Maegh bederven / ende alsoo aen 't lichaem schaden toe voegen. Doch de gedrooghte Pruymen van Damasko, die ons uyt andere Landen toegesonden worden / als mede de Catrijne-pruymen werden meest tot Medicijne gebruycht. De bladeren van dese

Boom zijn verkoelende en t'samen-trechende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om de Gal af te setten : neemt het sop daer Pruymen in gesoden zijn / soo veel genoegh is / Sene-bladeren een loot / laet dit te samen een nacht weechen / des morgens een reys ofte twee opgesoden zijn / doet het dooz een doech ofte teems / en laet dit gebruycken.

Voor sinckinghe die op de Huygh en 't Tandvleesch vallen : neemt Pruymen-bladeren een handt vol / koocht die in een half pintje Wijn / hier mede gozgelt ofte wafsch'er de mondt mede. Dodonæus.

Mispel-boom, in 't Latijn *Mespilus.*

Gedaente.

De Mispel-boom heeft een harde stam / ende tape kromme tacken / met langwerpige smalle bladeren bewassen ; de bloemen zijn wit / ende van vijf bladeren ghemaeckt ; de vruchten zijn rondt / ende met een groote krupne versien / vijf platte steenen / in plaetse van zaet in sich besluypende.

Plaetse. Dese Boom wordt aen de kanten van de Hoben ende Boomgaerden geplant.

Tijdt. De Mispel-boom bloeyt in May, ende de vruchten worden in October rijp.

Oeffeningh. Hier van besiet in het Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De vruchten van de Mispel-boom hardt en versich geplucht zijnde / zijn koudt en droogh van aert / ende sterckelijck t'samen-trechende van krachten. De bladeren komen met de vruchten in aert en krachten eenighsing over een. Dodonæus, Brunfelsus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, ende overtolligh Braecken : neemt Mispelen, slootse kleyen / ende leghtse papwijs op de Buph ofte Maeg. Brunfelsus.

Voor 't Graveel en de Steen : neemt Mispelen-steenen een biereendeel loots / sijn gestooten zijnde / laet het met Wijn innemen. Fuchsius.

Voor

Voor ontfekinge van de Keel: Bereydt een afziedfel van de bladeren / ende gozgelt daer mede. Brunfelsius.

Voor overvloedige Maentstonden: Bereydt een badt van de bladeren / waer in de siecke eenige tijdt sitten sal. Joh. Schroderus.

Kerffen en Kriecken - boom , in 't

Latijn Cerasus.

Geflachten.

De mede-soorten van Kerffen zijn veel derhanden / als namentlijk wilde Kerffen, Kriecken, Morellen, Kars van der Nat, vroege en late Volger-kars, May-kars, &c. Onder dese soorten dragen eenige roode / andere zwarte / andere witte ofte wasch-geele vruchten.

Gedaente. De Kerffe-boom in 't wilde opschietende / werdt een grooten en hooge Boom / maer ge-eut zijnde blijft leger. De schoossen van de tacken zijn effen en blyp: de bladeren zijn matelijck breed en langh / met aderkens ofte ribbekens doortogen / en aen de kanten geschaert. De bloemen die upt vijf bladekens bestaen / zijn wit ende in 't midden met eenige draepkens van gelijcke vertwe verciert. De vruchten ofte Kerffen, die aen lange steelkens hangen / en in wiens midden het steenken met een kerne versien / verborogen leyt / zijn aengenaem van sinaeck.

De Kriecken-boom verschilt van de Kerffen-boom in de bladeren / de welke veel breeder / langer ende dieper gekerft zijn.

Plaetse. De wilde Kerffen schieten van selfs in de Bossen ende aen de kanten van de Wickers op sommige plaetsen voort: de andere soorten werden alleen door offeninge in de Hoven en de Boomgaerden onderhouden.

Tijdt. De Kerffen en Kriecken-boomen bloeyen in April, maer de vruchten werden vroeger en later na haren aert rijp.

Oeffeningh. De Kerffen, die men in de Hoven onderhout / werden van haer pitten ofte wortel-spruyten vermenighvuldicht / de

welcke daer na van haer eygen soorte in Maert afgesogen worden.

Aert en Krachten. De Kerffen zijn kout en bochtigh van aert / waer om sy het ingewant merckelijck verkoelen. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de vallende Siekten en Stuypen: Neemt een goet deel zwarte Kriecken, kneustse en disilleert hier van een water / waer van ghy twee loot t'sessens sult in-geven. Fuchsius, Matthiolus.

Voor alderhande Placken des Huydts: Neemt de gomme van de Kerffe ofte Kriecken-boom, smelt die in azijn ende besrijckt de Huyt daer mede. Dioscorides.

Voor het Graveel: Hier toe werden de kernen van de boozsepde vruchten nuttelijck gebzupect. J. Schroderus.

Ocker-nooten-boom, in 't Latijn

Nux Juglans.

Gedaente.

Dese Boom verkrijght een dicke / hooge en vaste stam in voel zijde-tacken verspreyt / met een aschverwige schoosse bedekt. De bladeren groeyen gemeenlijck / gelijck de Eschen-bladeren, 5 by een / door een middel-ribbe vast gehecht / doch de bladeren van desen Boom zijn dieker / langer en breeder / als de Eschen bladeren, ende seer sterck van reuck. De bloemen zijn kattenkens / bleeck-geel van vertwe / neffens de oorsprongh der bladeren uyt spruytende. De vruchten zijn met een groene snoester ombangen / en de kerne / de welke door een herde afscheptel in vier deelen geschepten is / leyt in een herde houtachtige schelpse besloten.

Plaetse. Dese Boomen werden meest in ende outrent alle de Hoven der Nederlanden gebonden.

Tijdt. De bloemen en bladeren van dese Boom spruyten in Maert upt / maer de Nooten werden in 't laetste van Augustus rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen werden op de volgende wijze aen-gewonnen: Men

¶ 3.

neemt

neemt de Noten / te booren eenige tijdt in nat sant gewreekt zijnde / en set de selve in Maert in goede Aerde / met het scherp epindel nederwaerts / daer na 2 of 3 jaren opgegroeyt zijnde / salmense verplanten in salachtige Aerde / de Zaet-wortel eerst afgesneden zijnde / epindelich groot ende bequaem geworzen / plantmense in February alwaer men die begeert.

Aert en Krachten. De versche Noten zijn warm in den eersien en droogh in den tweeden graet / maer de oude of drooge Noten zijn warmer en drooger / en zijn beyde zwaer om te verteeren / verwecken hoest / hooft-pijn / ende vermeerderen de galachtige vochtigheden : Nochtans werden sy seer tegen vergift ende pestilentielle siekten gepresen. De buptenste schoffe van de Ocker-noten verdroogen ende trecken sterckelijck te samen. In de bladeren en groene snoesters kan men een t'samen-treckende kracht bespeuren. Dodonæus.

Medicinael ghebruyck. Tegen Vergift ende de Peste : Neemt 2 pitten van Ocker-noten, 3 Vijgen, 20 Wijnruyts-bladeren, een korel Souts / stoot dit te samen met een weynigh Wijn in een steenen Mortier / hier van gebruyckt alle morgens de groote van een Note-muschaet. Dit is de remedie van Koningh Methridates.

Voor Beten van dolle Honden : Neemt twee drooge Noten / een loot witte Wijn / Sout een half vierendeel loots / Honigh soo veel genoegh is / stoot en menght dit te samen / ende legt het op de woude. Ravelingius.

Voor de derdendaeghs Koorts : Neemt een roemerken vol van het water van onrijpe Noten ghedistilleert / en geeft dit in booz het aenkomen van de koorts / dit ingenomen zijnde / moet men het zweeten bevoorden. Dit selfde is seer goet om het geronne bloedt in het lichaem te doen scheyden.

Voor het Opstijgen des Lijf-moeders, Colijck, ende pijn in de Nieren : Neemt

gedrooghdebloepsel ofte kattedens van de Noten-boom een vierendeel loots / stoot dit tot een fijn poeder / en geeft het met witte Wijn te drincken. Brunellus.

Om de blauw-gelagen ofte gestooten Placken te verdrijven : Neemt de uytgeperste Olie van Noten / ende bestrijckt de plaetse hier mede. Dodonæus.

Voor alderhande Koortsen, en om de hitte der selven uyt te trekken : Neemt de schoffe van de wortel van desen Boom / in Wijn gewreekt zijnde / bindt de selve op de Pols / laet dit soo lange daer op leggen tot dat het een water-blaer getrocken heeft / de welcke ghy sult door snijden. Rulandus.

Hafelaer-noten-boom, in 't

Latijn Corylus.

Gedaente.

DE Hafelaren leveren uyt haer wortel veel rechte / hooge ende tamelijcke dieke strupcken / de welcke essen / tap en seer buyghsaem zijn. De bladeren zijn breedt / aen de bovenste zijde groender als aen de onderste / ende rondom de kanten gheschaert. De bloemen / die mede kattedens zijn / spruyten boven de oorsprongh der bladeren uyt / waer na de vruchten in groenachtige snoesieren besiooten / de knopkens van de Rosen by na uytbeeldende / 3 ofte 4 by een te voorschijn komen. De kernen van de Noten zijn met een dun vliesken bekleet / ende met houtachtige schellen omvangen. De wortel spreyt sich diep en verre in de Aerde uyt.

Plaetse. Dese Boomen wassen in de Boschen en aen afschutfels der Ackers / maer werden meest aen de kanten van de Hoben en Boomgaerden onderhouden.

Tijdt. De kattedens ofte de bloemen komen heel vroegh te voorschijn / de welcke in 't laetste van Maert ofte in 't begin van April af vallende / van de bladeren ghevolgt worden. De Noten werden in Augustus rijp zijnde vergadert.

Oeffeningh. Dese Boomen worden in de Neder-

Nederlanden meest van haer wortel-spruyten aengeteelt / ende moeten in January aen lommetachtige plaetsen en in bochte Aerde verplant worden.

Aert en Krachten. De Haselaer-noten zijn middelmatig in hitte en koude / in sich behoudende eenige t'samen-treckende kracht / den Mage bezwaerlijck / nochtans den Lever nut ende goet. De kattenkies zijn hout en droogh van aert / ende mede t'samen-treckende / waerom sy om alle Bloeden te stoppen bequaem geoordeelt worden. Dodonæus.

Medicinael ghebruyck. Om alderhande Vloeden te stoppen, de Lenden-pijn te stillen, ende de snijdinge in het Water-maken te versoeten: Neemt een goet deel Haselpitten / stoot die in een Mortier / ende trekt met Rinsche Wijn ofte Garsie-water / een melckachtigh sap hier uyt / 't welck met Supcker soet gemaccht zijnde / ghy 2 à 3 mael daeghs gebuycken sult. Fuchsius.

Voor ouden Hoest en verstopte Longe: Neemt Hasel-noten-pitten, uytgepelde Rosijnen, van elcks even veel / stoot die te samen in een Mortier / ende gebuyckt hier van dickwils de groote van een Ocker-noot met Mee. Galenus.

Voor den witte Vloet der Vrouwen en Buyck-loop: Neemt van de houtachtighe schellen van dese Noten een half loot / stoot het tot een fijn poeper / en geeft dit met rode Wijn in: Hier toe dient oock het binnenste roos-belleken / dat aen de schelpen kleest. Ravelingius.

Voor pijn der Lenden: Neemt de uytgeperste Olie uyt de Hasel-noten, en bestrijckt de pijnlijke plaetse hier mede. C. Durantus.

Castanien-boom, in 't Latijn *Castanea*.
Gedaente.

DE Castanien-boom werdt een hooge Boom / met een dicke stam versien ende in veel ende groote zijde-tacken uyt-

gebreydt. Het hout is vast ende hard; de bladeren zijn groot / rouw ende rondom de kanten saegs-wijs geschaert. Aen 't eynde der tacken brenghet hy lange en groene kattenkies / in plaets van bloemen voort / waer op de vruchten ofte Castanien, in rouwe en scherpsiekende snoesteren by een beslooten / volgen. De Castanien zijn aen de eene zijde wat plat-achtigh / en boven spits opgaende / buytentwaerts bekleedt met een bruyn-paersche / en effene schelle / ende inwendigh met een dun velleken omwonden.

Plaetse. Hier te Lande werden dese Boomen alleen in de Hoben der Liefhebbers gebonden.

Tijdt. De bladeren en bloemen komen in April te voorschijn / maar de vruchten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De Castanien-boomen werden in de Nederlanden van de vruchten / die men in February of Maert in de aerde steekt / aengewonnen: de welke 6 jaren out geworden zijnde / 24 ofte 25 voet van een tot Lanen ofte Boscchen in santachtige aerde verplant kunnen werden.

Aert en Krachten. Galenus stelt de Castanien onder die dingen / die warm en droogh in den eersten graet zijn / andere houdende voer koudt en droogh in den tweeden graet / doch haer soeten smaect bewijst / dat sy middelmatig in warmte en koude gestelt / en met een t'samen-treckende kracht begaet zijn. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-spouwen: Neemt Castanien-meel soo veel van nooden is / menght dit met gesupverde Honingh / en laet hier van dickwils gebuycken. Galenus.

Voor geswollen Borsten der Vrouwen: Neemt Castanien-meel, Gersten-meel, van elcks soo veel genoegh is / maect hier van met azijn een papken / 't welck ghy op de geswollen Borsten leggen sult. Dodonæus.

Voor Buyck-loop en Bloet-spouwen: Neemt de bruyn schorsse van de Castanien een halve handt vol / koocht die in water tot een half pintje / doorgesegen zijnde en

met wat Supcher soet gemaect/gebnyckt
in twee repfen. Matthiolus.

Voor de witte Vloet der Vrouwen en al-
derhande Bloet-ganck: Neemt het binnenste
velken / 't welck de Kastanien bedeckt/
gebzandt Voor van elck een vierendeel
lootg / stoot dit te samen tot een fijn poepet/
en geeft dit met eenigh nat in twee malen
in. Matthiolus.

Moerbefien-boom, in 't Latijn

Morus.

Gedaente.

De Moerbefien-boom schiet hier te Lan-
de somtijds op tot een matelijcke groo-
te en hooge Boom / de stam die veeltijds
heel dick is / verspreyt hem in veel zijde-
acken / met een rouwe en oneffen schoffe
bekleedt zijnde. De bladeren zijn breed/
voor spits toeloopende ende rondom de
kanten gekerft. Dese Boom heeft mede
in plaetse van bloemen groene en wolach-
tige kattelens. De vruchten / die uyt seer
veel klepne beskens vergadert zijn / ge-
schien seer wel de vruchten van de Braem-
stuyck / dese noch onrijp zijnde / hebben
een bleek-groene berwe / maer rijp ghe-
worden / zijns zwart / bzyen en met root
sap verbult / uptgenomen de gene die witte
vruchten voort bzynght. De wortelen ver-
breyden sich wijd / verre ende diep in de
Aerde.

Plaetse. Dese Boomen werden alhier in
de Hoven alleen gebonden.

Tijde. Dese Boom is langhsaem in 't
voort bzyngen van sijn bladeren / 't welck
ghemeenlijck niet voor in May gheschiedt/
want hy de koude niet verdragen kan; maer
de vruchten worden in Augustus volkomen
rijp.

Oeffeningh. De bequaemste manier om
dese Boomen aen te teelen / geschiet door
sijn wortel-spruyten ofte van inleggen; hoe-
wel sy oock van zaet aengelwoonen wor-
den / maer hebben als dan langer jaren
van nooden om vruchten voort te bzyngen.

Hy wert geboeghlijck in February ofte Maert
in bette en wel-gemiste Aerde geplant.

Aert en Krachten. De bladeren zijn eens-
deels t'samen-treckende / en anderdeels sup-
berende of afbagende van krachten. Ga-
lenus.

De onrijpe vruchten zijn verkoelende en
verdrzoogende in den derden graedt / ende
daer by seer sterckelijck t'samen-treckende.
De rijpe vruchten zijn verkoelende en een-
ighsint t'samen-treckende van aert. C. Du-
rantes.

De schofften van de wortelen verwar-
men en verdrzoogen / nochtans daer by af-
bagende / openende en de buck weck-ma-
kende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Tant-pijn :
Neemt de schoffe van de wortel van de
Moerbefien-boom een loot. Moerbefien-
bladeren een halve handt vol / koocht dit te
samen op in Wijn-azijn soo veel genoegh is/
en hondt dit warm in de mont. Dioscorides.

Voor alderhande Buyck-loop en overtol-
lige Maent-stonden : Neemt gedrooghte
onrijpe Moerbefien een vierendeel lootg/
geeft die klepne gestooten zijnde met roode
Wijn in. Dodonæus.

Voor ontfekinghe en swellinge in de Mont
en Hals : Gebruyckt hier tegen de Syroop
van Moerbefien bereyt / tot tickinge ofte
ingorgelinge. Dispenf. Augustan.

Voor verstoppinghe van de Lever en Milt,
ende om de Wormen af te jagen : Neemt
de schoffe van de wortel van de Moerbe-
fien-boom een loot / koocht dit in Water
tot een nutten nat / en geeft dit te drinc-
ken / dit selve maect Kramer-ganck / ende
alleen in de monde gehouden sielt Tand-
pijn. Dioscorides, P. de Crescentius.

Perfiken-boom, in 't Latijn

Malus Persica.

Gedaente.

De Perfiken-boomen zijn door de groo-
te / ghedaente ende berwe van haer
vruchten in de Nederlanden onderscheyden/
waer van de beste onder haer besondere
naem

naem bekend zijn: als Bloet-perfiken, Perfiken van der Meer, dubbelde Montanien, enkelde Montanien, dubbelde en enkelde Swolfe-perfiken, Merkatons, Perfiken van der Nat, late Perfiken van Rijn, &c. Onder dese geslachten der Perfiken sullen wy oock om de bergelijckinge der vruchten sullen de Abricoos-boom, by de Latinisten *Malus Armeniaca* genoemd.

Gedaente. De Perfiken boom brenghet lange bladeren voort / de Wilgen-bladeren niet seer ongelijck / die aen de kanten een weynigh geschaert zijn. De bloemen zijn bleek-paersch / waer na de vruchten volgen / die ront ende aen de eene zijde met een rechte Dore versien / ende met een sachte wolachtige schil bekleedt zijn / in 't aenschouwen somtijds wit ofte doncker-root / ofte oock wel geel van vertwe. In 't midden van de vrucht leyt een harde en rontve steen beslooten / de welke een kerne / een Amandel niet ongelijck ombat / doch die wat bitterachtigh van smaack is.

De Abricoos-boom verschildt van de voorgaende / door dien sijn bladeren niet soo langh / maer breedt en booz spits; de bloemen wit / de vruchten soo wel van binnen als buyten heel geel / ende de steen niet ront maer effen en glat zijn.

Plaetse. Dese Boomen werden alleen in de Voben onderhouden.

Tijdt. De Perfiken-boom bloeyt in April, waer op de bladeren te voorschijn komen: De vruchten werden in September volkomen rijp; maer de Abricoosen worden veel vroeger / ja dickwils in de May-maent rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen werden in de Nederlanden door oculatie ende afzuygingh bermenighvuldigh / waer van de manier in 't I ende II Deel van 't Vermakelijck Landt-leven nauw-keurig beschreben en curieuselijck vertoont wordt.

Aert en Krachten. De vruchten zijn hout en vochtig in den tweeden graed / in de Mage haestelick in een slijmige vochtigheyt bederbende / nochtans booz de mael-

tijdt gegeten kunnen eenigh goetdeel brenghen: te weten / om datse als dan de buyck slijmigh maken / waer door de spijs te gemakelijcker nederwaerts gesonden wordt.

De binnenste kernen zijn warm en droog van aert / ende door haer bitterheyt openende ende afvagende van krachten. De bladeren zijn mede verwarmende / verdoogende / openende de verstopheden / ende den buyck weech makende / waer door sy de slijmerige en galachtige vochtigheden af setten. De aert en krachten van de Abricoosen-bladeren zijn volgens de gestungenisse van Dodonæus tot noch toe niet versocht geweest. De Gomme die uyt de Persieke-struycken bloeyt is middelmatig van nature / ende de hoefende ende uytteerende menschen seer nut. Dodonæus, Marthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor letsel aen de Spraeck, als yemant van de Popelsye ghe-raeckt is: Neemt de kernen van Perfiken twee loot / stootse in een Mortier / doet er by Water van Poley, een mutsen / druck hier uyt een melckachtigh sap / 't welck ghy dickwils in de mont sult nemen ende eenigen tijdt behouden / ende daer na wederom uytspoutwen. Dodonæus.

Voor Hooft-pijn: Neemt kernen van Perfiken een loot / stootse in een Mortier met een half mutsen Water van Pleykrupdt / druckt er een melckachtigh sap uyt / 't welck ghy lauw met doecken op het Dooz-hooft ende slapen des Hoofds leggen sult. Hier toe dient mede de Olie uyt de kerne geperst / de welke oock seer nut is om de pijn van de Nieren / door het Gebreel ontsaen te verfoeten / te weten de Wonden daer mede gesmeert. Fuchsius.

Voor Puckels en roode Placken des Aengesichts: Neemt kernen van Perfiken acht loot / gepelt Cauwoerden-zaet vier loot / perst hier uyt een Olie / waer mede ghy de huyt bestreken sult. Ravelingius.

Voor Swaarmoedigheyt, opstijgen des Lijf-moeders ende Wormen: Neemt

roep van Persiken-bloemen bereydt vier loot / ende geeft dit nuchteren te gebruycken. Dispens. Augstan.

Voor Wormen der kinderen: *Neemt* Persiken-bladeren een handt vol / stampse klein ende bindt het op de Nabel van de Wipck. Sommige geven van de gedroogde en sijn geslooten bladeren de zwaerte van zo greyn niet eenigh nat in. Brunfelsus.

Voor het Bloet-spuwen: *Neemt* een half loot Gomme van de Persiken-boom, sineltse in Weegbre ofte Porceleyn - water soo veel genoegh is / en gebruyckt het.

Voor Hoest en Kortheydt des Adems: *Neemt* van de boornende Gomme een half loot / ende sineltse in Aede ofte afgeschel van Hoef-bladers, en geeft dit nuchteren te drincken. Ravelingius.

Amandel-boom, in 't La-

tijn Amygdalus.

Gedaente.

DE Amandel-boom schiet veel hooger op als de Persiken-boom / andersints de bladeren / bloemen ende de onrijpe vruchten hebben eenige gelijkenisse met malkanderen; doch het vleesch van dese vruchten is wort en hardt / ende de steen / waer in de Amandel, die na haer smaech in soete en bittere verdeelt sijn / beslooten is / is veel langer als de Persick-steen. De wortel van dese Boom sinelt tamelijck diep in de aerde. Men de struicken werdt mede / als in veel andere Boomen / een gomme gebonden.

Plaets. De Amandel-boom, die van nature warme gewesten bemint / werdt hier te Lande alleen in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De Amandel-boomen bloeyen seer vroegh / maer de vruchten werden in July ofte Augustus rijp / ende bequaem om te versamelen.

Oeffeningh. Dese Boomen werden door 't af-snippen op Pruymen ofte Kroosjens-stammen vermenighvuldicht / 't welck geweghtlijck in Maert geschiet / daer na verplantmense in February in goede aerde. De

bequaemste Mist die dese Boomen begeeren / is Derckens-mist / waer door oock de selve soete Amandelen voort brengen.

Aert en Krachten. De soete Amandelen sijn middelmaetigh warm en vocht / seer wel voedende / ende de sekerpigheyt der vochtigheden versachtende: De bittere sijn warm en droogh tot in den tweeden graet / ende daer by openende / verdeelende ende afvagende van krachten / sy ontsluyten alle verstoptheden der Nieren / Longe / Leber / Milte en andere inghetwanden. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loopen en root Melizoen: *Neemt* gepelde soete Amandelen twee loot / stoot die in een steene Moortier / giet hier by een half pintje Gersten-water / waer in eenige reyse gloeyent Strael in ypt-gedompt is / wrijght dit te samen door een doeck / doet by dit melckachtigh sap een lepel vol Roosen-water, en een weynigh Suucker / geeft hier van dickwils te drincken. Brunfelsus.

Voor 't Colijck, Graveel, Pleuris en Naecken der jonge Kraem-vrouwen: *Neemt* twee ofte vier loot Olie van soete Amandelen / geeft dit niet eenigh nat in. J. Schroderus.

Voor Buyck-pijn der jongh-gebooren Kinderen: *Neemt* Olie van soete Amandelen een half loot / doet 'er by witte Suucker soo veel genoegh is / en laet dit op een mael gebruycken. J. Schroderus.

Voor de koude Pisse: *Gebruyckt* vijf ofte ses bittere Amandelen / de selve nuchteren gebruyckt zijnde / werdt geloost de dionkenschap te konnen verhoeden. Dodonæus.

Voor Hooft-pijn: *Neemt* bittere Amandelen soo veel ghenoech is / stoot dit met Azijn en Olie van Rosen tot een pag / de welcke ghy op het Dooz-hoofst ende de slapen des Hoofts leggen sult. Dioscorides.

Voor het opstijgen des Lijf-moeders: *Neemt* Olie van bittere Amandelen / ende de Wipck onder de Nabel hier mede bestreken. Matthiolus.

Voc

Voor 't Graveel, koude Pisse ende pijn der Nieren: Neemt Olie van bittere Amandelen ende succert hier mede de Lendenen ende de Nabel des Bupcks. Fuchsius.

Voor zuylinge der Ooren: Neemt Olie van bittere Amandelen / maectse in een lepel warm / ende doetse warm met Boomwol in de tuptende Ooren. C. Durantus.

Voor Sproeten en Placken des Aengesichts: Neemt wortelen van de Amandel-boomen een handt vol / koocht die in Water ofte Wijn soo veel genoegh is / ende wascht het aengesicht hier mede. Ravelingius.

Vijgen-boom, in 't Latijn *Ficus*.

Geslachten.

Hier te Lande zijn twee soorten van Vijgen-boomen bekend / de eerste is de gemeyne Vijgen-boom, d'ander wortet Indiaense Vijgen-boom genaemt.

Gedaente. De gemeyne Vijgen-boom wast somtijds hier te Lande redelijk hoog op / bekleedt met een rontwachtige schozse. Het hout is wit / voos ende licht / de zijdetacken zijn van binnen met mergh gevult. De bladeren vergelijcken sich eenighsins met de Wijngaerts-bladeren / want sy hebben vijf diepe sneden / ende vijf uptsiaende hoeken / maer sy zijn donckerder groen van berte. Men en bespeurt geen voortekenen van bloemen / maer de vruchten spruyten sonder de selve aen de oorsprongh der bladeren elck besonder voort / de Peeren van gedaente eenighsins gelijk / rijp ghe worden zijns wit ofte bleek-groen / ofte uyt doncker-blauw paers-achtigh van verwen / ende bevatten in sich een seer soet en liefstijck mergh met veel tusschen-beyden leggende greynkens verbult.

De Indiaense Vijgen-boom, die men met recht onder de Planten stellen mochte / schiet op sonder struycken ofte tacken / en vertoont anders niet dan een vergaderingh van lanc-k-werpige / breede en seer dicke bladeren / met dunne doornkens versien /

die uyt den anderen spruyten ende boven malkanderen opwassen.

Plaetse. Dese beyde geslachten der Vijgen-boomen zijn alleen in de Hoben van curieuse Lief-hebbers te vinden.

Tijdt. De gemeyne Vijgen-boom byengt sijn botten in de May te voorschijn / maer sijn vruchten worden onordentelijk rijp / want sommige het eerste jaer / andere / indien de Winter over kunnen blijven / het nabolgende jaer om te ghebruycken bequaem worden. De Indiaense Vijgen-boom blijft altijd groen / maer byenght alhier geen vruchten voort.

Oeffeningh. De Vijgen-boom werdt in de Nederlanden van wortel-spruyten ofte tacken / die men op 't eynde wat lineust in de Maent Maert ofte April aengewoont. De Indiaense Vijgen-boom spruyt voort / indien men een van sijne bladeren in de Aerde steekt / waer in sy seer haestelijk groeyt / verwoxtelt / ende andere bladeren wederom uytgeeft. Men moet dese gewassen hier te Lande voos de koude Winter sozghvuldigh bewaren.

Aert en Krachten. De volkomen rijpe en gedrooghe Vijgen, verwarmen in den tweeden graet / en zijn wat vochtigh van aert. Andere achtense voos warm in den eersten en vochtigh in den tweeden graet. Sy doen zweten / reynigen de Voort / vermoxwen ende maken rijp alle Gezwellen. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Om de Kinderpockjens ende Maselen uyt te drijven: Hier voos werden Vijgen in Bier opgekoocht ende dickwils te duncken gegeven.

Voor het Graveel. Vijgen veel gegeten / doen veel sants ende grups met den Rijs quijt worden ende losen. Dodonaeus.

Voor twaren Hoest. Neemt een goet deel kleyn gesneden Vijgen, giet daer op van de beste Brandewijn / de welcke ghy uythranden sult / ende hier van dickwils een Lepel vol gebruycken; ofte neemt Vijgen No. 1. Hylooph-bladeren twee handen vol / koocht dit in Gersten-water / tot een pint / van 't welck

't welck / met Supcker soet gemaecht zijn-
de / ghy 3 a 4 mael daeghs een Hoemertje
vol ingeben sult. Lobel. J. Schroderus.

Om de Geboorte te doen vorderen werdt
in Duytslant van de Vrouwen veeltijts ge-
byade Vijgen gegeten. J. Schroderus.

Om het geronnen Bloet door vallen ofte
quettinge te doen scheiden: Koocht een
goet deel Vijgen in Water / ende door ge-
daen zijnde / geeft hier van dickwils te drin-
ken. Dodonæus.

Om de Buyck der Water-suchtigen te
doen slencken: Neemt Vijgen een goet
deel / Gersten-meel soo veel genoegh is /
Alsem twee handen vol / maect hier van
met Wijn een Pap / en leght het van buy-
ten op de Buyck. Lobel.

Voor Sweeringh ontrent de Nagels van
de Vingeren. Neemt Vijgen een loot / Gra-
naet-schellen een viere deel loots / stoet dit
te samen / en leght het op. Lobel.

Om alle Wratten, Exter-oogen en ander
onsuyverheden te verdrijven: Neemt de
bladeren van de Vijgen-boom / kneusise ende
wijfise hier mede. Dodonæus.

*Citroen, Limoen, ende Orangie-
boom, in 't Latijn Malus Citria, Lima-
nia, Arantia.*

OM dat de Citroen, Limoen ende Oran-
gie-boomen, soo wel in uyterlijke ge-
daente ende krachten der vruchten / als in
haer oeffeningh / eenighsints over een ko-
men / sullen wy de selven alhier te samen
by een beschrijven.

Ghedaente. De Citroen-boom, wiens
raken met een groene schoffse bekleet zijn/
heeft langhwerpige / dicke / ende gladde
groene bladeren. De bloemen zijn wat
paers-achtigh / upt welckers midden eeni-
ge dunne draepkens voort-spruyten: De
vruchten die veel grooter als de Limoenen
zijn / werden met een bleek gout-geele
schoffse bedeckt / seer aengenaem en lief-
lijk van reuck / waer onder een hardt en
wachtigh vleesch verborgen leyt / 't welck

een klaer en doozluchtigh mergh / met aen-
genaem suure sap verbult / sinbat. Het
zaet light in het voornoemde mergh hier en
daer verspreyt / bitterachtigh van smaect
zijnde.

De Limoen-boom verschilt van de vooz-
gaende in de cleur van de bloemen / de wel-
ke wit zijn / ende de vruchten zijn oock veel
klepnder / als van de Citroen-boom, doch
met overbloediger ende suurder sap versien.

De Orangie-boom heeft mede groene tae-
ken / maer de bladeren zijn somtijds wat
grooter / als de Citroen ofte Limoen-blade-
ren. De bloemen die wit zijn / zijn seer aen-
genaem van reuck; de vruchten en zijn niet
langhwerpigh / maer bolwys rondt / met
een hoogh gout-geele schoffse / die bitter-
achtigh van smaect is / obertoogen; dese
behouden oock in sich overbloedigh sap/
't welck soet / suur / ofte half soet / half suur
bebonden wordt. Het zaet is klepnder als
het Citroen-zaet, andersints het selve in al-
les gelijck.

Plaetse. Dese Boomen werden hier te
Lande alleen in de Hoben van groote Lief-
hebbers gebonden.

Tijdt. Dese Boomen blijven altijdt met
bladeren bekleet. De vruchten werden niet
eenparigh rijp / want men aen een Boom
rijpe / by na rijpe / ende eerst aenkomende
vruchten sien mach.

Oeffeningh. De Citroen, Limoen ende
Orangie-boomen werden in de Nederlanden
van de zaden met groote moeyten aenge-
teelt / ofte de stammen werden van Genua
ofte Lissabon herwaerts overgesonden. De
curieuse Lief-hebbers konnen de verdere
oeffeningen / die tot het onderhouden deser
Boomen vereyscht worden / nauwkeurig
in 't eerste en tweede Deel van het Verma-
kelijck Lant-leven beschreven vinden.

Aert en Krachten. De vruchten van de
voornoemde Boomen bestaen upt verschey-
de deelen / de welcke met besonderen ende
seer veel verschillende krachten begaefte zijn;
want de uytwendige schoffse is warm in den
eersten / ende verdoogende in den tweeden
graet/

graet / wederstaet vergift ende besmettinge / ofte soo andere willen / warm en dzoogh in den derden graet. Het suure sap van dese vruchten is verkoelende ende dzooghmalende van aert / ende daer by dzoogdingende van krachten. Het zaet is warm en dzoogh in den tweeden graet. Matthiolus, C. Durantus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verkoude Maegh en stinckende Aeffem: Hier tegen gebruyckt alle moogen een vierendeel van een geconsijten Citroen ofte Orangie-schil. Dodonæus.

Voor brandende en besmettelijcke Koortsen, als mede om de galachtige vochtigheden, die in de Maegh leggen te bedwingen: Gebruyckten veeltijds by de spijs het sap van Citroenen ofte Limoenen, in plaetse van Verjus / ofte bereyt de volgende koeldranck: Neemt Garsten-water een pint / sap van Citroenen vier loot / van de witte Suiker soo veel genoegh is / menght dit te samen / ende geeft hier dickwils van te drincken. Dodonæus, Lobel.

Voor quaetærdige Koortsen: Geeft den siecken eenige gepelde Citroen-zaden in / en bestrijckt de pols en het putken van 't herte met olie van Citroen-schellen gedistilleert. Stockerus in Empirica, Dodonæus.

Voor Wormen der Kinderen: Bestrijckt de Nabel der Kinderen met Olie van Citroenen.

Voor 't Graveel: Neemt Limoen-sap twee loot / een halve Notemuskaet / Kreefs-oogen een half vierendeel loots / witte Candysuiker een loot / Rensche wijn een half mutsjen / geeft dit op een reys in.

Voor Schurfttheyt en Sproeten in 't Aengesicht: Bestrijckt de plaetsen met Limoen-sap. Matthiolus.

Voor Colijck ofte Buyck-pijn uyt winden ontkæen: Neemt sijn gestooten Orangieschellen een vierendeel loots / geeft dit in met warm Bier ofte Wijn. Schroderus.

Laurier-boom, in 't Latijn *Laurus*.

Geslachten.

De Laurier-boom werd hier te Lande onderscheyden in Laurier met breede bladeren ofte Wijsken, Laurier met smalle bladeren ofte Manneken, Luyckse Laurier, ofte *Laurus Nobilis*, Bakelaer-dragende Laurier. Brughse Laurier ende wilde Laurier.

Gedaente. De breedt-bladighe Laurier schiet met veel strupcken op / die met een doncker-groene schorsse bekleet zijn. De bladeren zijn langhwerpig / breedt / hard / groen van verwe / goet van reuck / ende bitterachtigh van smacck. De bloemen zijn grasverwigh / en de besien met een zwart achtrige schorsse bedekt / wiens kerne in twee deelen gelikoben is.

De Smal-bladige verschilt van de voorgaende / om dat hy soo hoogh niet op en wast / de bladeren smalder en dunder / en de strupcken met bruyt-roode schorsse bedekt zijn.

De andere soorte vergelijcken sich met de voorgaende / alleen seyt Lobel dat de Laurier die binnen Brugge wast / met bruynder bladeren versien is.

De wilde Laurier-boom blijft leger als de tamme / de tacken zijn geknoopt ofte in veel leden verdeelt / met breede / effene ende blinkende bladeren; doch sonder reuck bewassen / uyt elcken knoop ofte lide altijd twee tegen den anderen overstaende voortkomende. De witte bloemen / die somtijds buptenwaerts wat paers-achtigh zijn / komen op het eynde der tacken. kroons-wijs te woyschijn; waer op blaauwe besien / de Myrtus-besien niet ongelijck volgen.

Plaetse. Dese Boomen werden in de Nederlanden in de Hoben geplant ende onderhouden / ende wassen tierigh omtrent de Zee-kant / want men somtijds in Zeelandt, dat andersints op andere plaetsen seldom gebeurt / van de selve vruchten versamelt.

Tijdt. De Laurier-boom blijft des Winters

3.

ters

ters en des Somers altijd groen / in 't Dooz-
jaer nieuwe spruyten ende jonge scheuten
voort-bringende.

Oeffeningh. Alle de sootten van Laurier-
boomen begeeren naerfste oeffeninge / moe-
ten des Winters dooz de koude wel bewaert
worden / warron men oock de *Laurus No-
bilis* in potten ofte tobbens plant / om de
selve in een stobe dooz de koude te bewaren.
Men teeltse dooz besien ende wortel-spruy-
ten voort / alleen de *Laurus Nobilis* werdt
dooz siecken aengequeekt.

Aert en Krachten. De Laurier-bladeren
herwarmen ende verdoogen in den derden
graet / doch de besien die men Bakelaer
noemt / zijn sterckelijker verwarmende ende
verdoogende. *Mathiolus*.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn,
't Graveel ende Watersucht: Neemt Lau-
rier-bladeren een handt vol / koocht die in
een pint Wijn / ende geeft hier van twee-
mael daeghs een half mutsien te dincien.
C. Durantus.

Voor Dovigheyt ende het ruyschen der
Ooren: Neemt Laurier-bladeren een halve
handt vol / Lavendel-bloemen soo veel ghy
tusschen drie vingeren batten kunt / koocht
dit te samen in Wijn / ende ontfanght den
damp dooz een trechter in de Ooren. *Do-
donæus*.

Voor Aemborstighen en taye Fluymen die
op de Borst leggen: Neemt Bakelaer een
vierendeel loots / sijn gestoten zijnde / mengt
het met honingh / ende gebruyckt het moz-
gens en savonts. *Dioscorides*.

Voor de uytghesoncken Lijf-moeder:
Neemt Laurier-bladeren ofte Bakelaer een
vierendeel loots / ende geeft het in met roo-
de Wijn. *Dodonæus*.

Voor een verkoude Lijf-moeder, en de
Maent-stonden te bevorderen: Neemt Lau-
rier-bladeren twee handen vol / Bakelaer
twee loot / koocht dit te samen in Wijn /
ende laet de damp van onderen ontfangen.
Brunfelsius.

Voor lamme Leden ende verkoude Ze-
nuwen: Bescrijft de Leden met Olie van

Laurier-bayen, tegen een Epcken vuur.
Disp. August.

Voor 't steken van de Vespren: Neemt
de ghesneden bladeren / ende leghtse op.
J. Schroderus.

Oleander-boom, in 't Latijn

Laurus Rosea.

Gedaente.

Die Boom-achtigh gewas komt voort
met wijdt uytgespreyde opgaende tac-
ken / seer dicht met lange / spitse / dicke
ende harde bladeren bekleedt. De bloemen/
die de gedaente van kleine krooskens uyt-
beelden / ende van vijf bladeren te samen
geset zijn / zijn schoon-root / oock heeft de
selve Lobel mede wit gebonden. Het zaet
dat langh en licht is / lept in wolachtige
haprigheyt in lange hauwken besooten.
De wortel is houtachtigh.

Plaetse.

Plaetse. In de Nederlanden wordt dit Geboomte in de Hoben van de Kruydt-be-minders gebonden.

Tijdt. De bloemen komen selden voor Augustus te voorschijn.

Oeffeninge. Dit Gewas wordt hier te lande van inleggende tacken aengelwommen.

Aert en Krachten. De Oleander is warm in den derden en droogh in den tweeden graet. Avicenna.

Medicinael gebruyck. Intwendigh wordt het niet gebuyck / maer uytwendig heeft het kracht om alle Gezwellen te verteeren ende te doen schepden. Galenus, Aegineta.

Genever-boom, in 't Latijn
Juniperus.

Gedaente.

DE Genever-boom is een houtachtige heester / veel dunne zijde-tackshens

voortbrengende; de bladeren die dicht aan de selve groepen / zijn seer smal / en aan het eynde met scherpe puntkens versien: De vruchten zijn ronde Bessen / den Peper niet ongelijck / die eerst groen ende namaels zwart worden.

Plaetse. Dese Boom wast in sonnige gewesten van Nederlandt onder de Heyde / ende wert in Hollandt en andere plaetsen in de Hoben tot heggen geplant.

Tijdt. De bladeren blijven altijd groen de Bessen worden het tweede jaer / na dat sy voort gekomen zijn / volkomen rijp / doch de Genever-boom severt alle jaren vruchten / om dat de rijpe versamelt zijnde de onrijpe overblijven / ende in 't volgende jaer tegen de Herfst rijp worden.

Oeffeninge. De Genever-boom werd door 't zaeyen van de rijpe Bessen / als mede door het inleggen aengeteelt.

Aert en Krachten. De Genever-boom is warm ende droog tot in den derden graet de vrucht is warm in den derden en droogh in den tweeden graet; doet zweten / wederstaet vergift / opent de verstoptheden / maekt de slijmerige vochtigheden dun / ende drijft den Urin af. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde Hoest, ende om de rye slijmerige vochtigheden van de Borst te suyveren: Neemt Genever-bessen een loot / kookt die op in Garfien-water tot een half pintje / door gedaen zijnde / maekt het soet met Candij Suucker / ende neemt dit in drie ofte vier reysen in. Dodonaeus.

Om de Sinckingen die op de Oogen vallen te beletten, ende Tandt-pijn te verfoeten: Neemt Genever-bessen een halve handt vol / Lavendel-bloemen soo veel ghy tusschen drie vingeren vatten kondt / kookt dit te samen in Wijn-azijn / de welcke ghy lauto in de mont sult houden.

Voor 't Graveel, Buyck-pijn, gebreken des Lijf-moeders, Catharren, opstoppinge der Maent-stonden. Engborstighet, Hoest, draeyinge des Hoofts, Doofheyt, stincken-de Aessem, Water-sucht, Vallende Sieckte, Bevin-

Bevin-

Bevinge, swack Gesicht, Pest ende besmettelijcke Sieckten: *Neemt een goet deel versche Genever-besien, stootse wel kleyn in een Dijfel/ daer na ziedse in water/ ende persf het sap daer uyt/ het welcke ghy soo laugh sult koochen tot dat het soo dick als Honigh wordt/ hier van sult ghy een lepel vol 's morgens ende 's avonts in geven. Tot de vooz verhaelt gebreken is oock seer goet de gedistilleerde Olie van Genever-besien, 5 ofte 6 druppelen ingenomen. Ravelingius.*

Voor quade Schurfttheyt: *Neemt de asche van de schorffe van Genever-hout, menght het met water/ ende streijcht de Schurfttheyt daer mede. Dioscorides.*

Om besmettelijcke ende pestige lucht te verbeteren: *Neemt men gemeenlijck Genever-besien, die men op de koolen leyt/ om het hups daer mede te roooken.*

Voor de Pest: *Neemt Genever-besien, gezegelde Aerde van elcks een loot/ mengt dit met gesmolten Honigh tot een Conserf/ waer van ghy de groote van een Noote met Meede sult gebruycken. Ravelingius.*

Savel- ofte Seven-boom, in 't

Latijn Sabina.

Geslachten.

Van dese Boom vindt men in de Nederlanden twee soorten/ de eerste is de gemeene Seven-boom, d'ander werdt oprechte Savel- ofte Seven-boom die vruchten draecht genaemt.

Gedaente. *De gemeene Savel- ofte Seven-boom wast op tot een tamelijck Boomken/ sijn tacken ende zijde-tacken bycedt ende wijst uyt-brepende. De bladeren zijn die van de Tamarisch-boom seer gelijck/ doch stijver ende stekende/ sterck van reuck/ ende scherpe en heet van smaect; hy staet altydt groen/ maer draecht geen besien.*

De tweede soorte is den gemeenen onvruchtbaeren Seven-boom, van ghedaente niet ongelijck/ behalven dat de bladeren soo stijf ende stekende niet en zijn. Hy brengh

voort groen-geele bloemkens/ en de vruchten zijn eerst groen/ ende namaels uyt den blaauwen/ zwartachtigh van verwe/ van groote de Genever-besien gelijck.

Plaetse. Dese Boomen worden alleen in de Hoben der kruidt-bemimmers gebonden.

Tijdt. De Seven-boomen zijn altydt met groene bladeren beladen: De vrucht-dragende Seven-boom brenghf sijn vruchten voort op de manier als wy van de Genever-boom geseyt hebben.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van steek ofte in-leggen voort-getreft/ die men/ een jaer gestaen hebbende/ in de Maent Maert op vochte en schaduwachtige plaetsen verplant.

Aert en Krachten. De bladeren van den Seven-boom zijn warm ende droogh tot in den derden graet/ sijn van deelen/ openende/ dun makende/ ende dooz-dringende van krachten. Galenus.

Medi-

Medicinael gebruyck. Om de Nageboorte ende een doode Vrucht af te drijven: Neemt Seven-boom een handt vol / koocht dit in een half pintje Wijn / tot dat de heilste verfoeden is / ende geeft dit op een reys in. Dodonæus.

Om de Maent-stonden af te setten: Neemt sap van Seven-boom met Wijn uyt-geperst vier loot / Safferaen vier greyn / Poley-water vier loot / menght dit te samen / om in twee reysen in te nemen; dooz dit middel zijn dickwils de op-gestopte Maent-stonden afgedreven. Alexis Pedemontanus.

Voor ophoudinge des Urijns: Neemt een handt vol Seven-boom, koocht het in een pintje goede Wijn / tot dat het derden deel versoden is / ende laet hier van dickwils een roemertje innemen / dit drijft den Urijn geweldigh af. Dioscorides.

Voor Enghborttigheyt: Neemt gepulveriseerde Seven-boom een vierendeel loots / vermenght het met honingh en neemt het in.

Voor seere Hoofden der Kinderen: Neemt gepulveriseerde Seven-boom soo veel van nooden is / menght het met room van melck / ende besirijcht het Hoofd daer mede. Schroderus.

Voor Wratten ende knobbelachtige uytwassinge der schamelijke Leden: Neemt Seven-boom twee handen vol / koocht die in regen-water soo veel genoegh is / ende stoofte hier mede / daer na siropt'er gepulveriseerde Seven-boom op. Dodonæus.

Cypressen-boom, in 't Latijn *Cypressus*.

Geslachten.

Hoe wel maer eenderhande soorte van dese Boom te vinden is / nochtans wordt hy in Nederlandt onder de naem van manicken en wijsken onderscheyden; te weten / wanneer hy hoogh op schiet ende noothkens draeght / wordt hy Cypres-manneken, maer indien hy kleyn ende onbrychtbaer blijft / Cypres-wijsken genaemt.

Gedaente. De Cypres-boom heeft een

lange / rechte ende spits opgaende stam. Te zijde-tacken die veel in 't getal zijn / spreiden haer niet wijt uyt / maer spruyten langh de middel-stam om hoogh / dese brengen veel dunne korte rijckens te voorschijn / hyselven wederom in anderen kleyn der rijckens verdeelende. De bladeren zijn langwerpigh ront / gemaeckt van een geduurige vergaderinge van twee ofte vier aen ghehechte bladeliens langhs de rijcken groepende / de bladeren van den Tamariscboom, ofte brychtdragende Seven-boom na uytbeeldende. De Cypres-noorkens hangen van de tacken nederwaerts af / de welcke in sich kleyn / plat ende graenw zaet batten; dese noothkens rijp geworden zijnde / spijten op veel plaetsen / ende laten dan het zaet uyt-vallen.

Plaetse. Dese Boomen werden in de Nederlanden tot vercierringh in de Lust-hoven onderhouden.

E

Tijde

Tijdt. De bladeren en tackkens van de Cypres-boom blijven het geheele jaer door groen / ende de vruchten ofte nootkens worden meestendeel in de Verfst tegen de Winter rijp.

Oeffeningh. De Cypres-boomen werden hier te Lande van zaedt / 't welck uyt Vranckrijck over gesonden worde / aengeteelt / maer noch jongh zijnde / moeten se sooghvuuldigh voor de koude des Winters bewaert worden.

Aert en Krachten. Het Cypressen-hout verkoelt / verdrooght ende treckt te samen. De bladeren ende vruchten zijn verdroogende tot in den derden graet / trecken geveidigh te samen / doch sonder merckelijcke scherpijghende ofte waarnite. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor de Droppepisse ende alle Vloet van de Blase: Neemt gepulveriseerde Cypres-bladeren een half vierendeel loots / Myrrhe 10 greyn / Malvelsye soo veel genoegh is / menght dit te samen / om op een reys in te nemen. Dioscorides.

Voor Bloedt-stempingh ende genesingh der versche Wonden: Neemt van de versche Cypressen-bladeren soo veel genoegh is / stoofte ende leghtse op. Galenus.

Voor Tandt-pijn: Neemt Cypressen-bladeren ofte Nootkens, ziedse op in Azijn / de welke ghy lauw in de mont sult houden. Matthiolus.

Voor pijn van de Voeten: Neemt de bladeren van Cypres-boom een deel / krummen van Witte Boodt twee deelen / maecht hier van met Wijn een pap / ende slaetse om de plaets alwaer men de pijn gevoelt. Plinius.

Voor Gescheurtheit: Neemt Cypressen-nootkens vier loot / koocht dit in een mengelen oude Wijn / tot dat een derden deel versoden is / hier van sult ghy alle dagen twee maal een half mutsen te drincken geven / ende ondertusschen gestoten Cypres-bladeren op de Wundt leggen. C. Durant.

Voor alle Buyck-loopen ende Vloeden: Neemt Cypres-nootkens een vierendeel loots / gepulveriseert zijnde geeft het met Wijn in; dit selfde vermagh oock het Water / daer in de voornoemde Nootkens gesoden zijn. Dioscorides.

Voor het Graveel: Neemt van de ghedroogde schoffe van Cypressen-boomen een half vierendeel loots / sijn gestoten zijnde / geeft het met gedistilleert Wijnruyswater in. Dodonæus.

Om de Mage te verstercken ende het Braken te stelpen: Neemt Cypres-nootkens, ziedse op in Olie / met de welke ghy de Maegh bestrijcken sult / ofte neemt Doeper van de selve Nootkens / ende maecht hier van met Was een Maegh-plaester. Dioscorides.

Boom des Levens, in 't Latijn

Arbor Vitæ.

Gedaente.

De Boom des Levens, van de Verdermaerde krumdt-beschrijver Lobel, Ceder-boom van Licie genaemt / wast recht op / met een uyt den rooden zwartachtige schoffe. De bladeren zijn die van den Cypressen-boom niet ongelijck / behalven datse plat / ende gelijk als in een gevoeght zijn. Men het eynde van de rijstkens komen geelachtige bloemkens voort / hier naer volgen schubachtige bollekens / waer in het zaet besooten is.

Plaetse. Dese Boom is eerst uyt Noort-America over gebacht / ende werdt hier te Lande in de Hoben van de Lief-hebbers gevonden.

Tijdt. De Boom des Levens behoudt wel altijt sijn bladeren / maer in de Winterse Maenden worden sy bael ofte geelachtigh / nochtans in de Lente verkrijgen sy wederom haer voorgaende groenigheyt.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van afgezoken tacken die seer haest wortelen selieten / vermenighvuuldicht / ende daer na

na

na in de Maent January op schaduwachtige plaetsen verplant.

Aert en Krachten. Uyt den bitteren sinaeck ende stercken reukt van desen Boom kan men bespeuren / dat de selve vooz warm ende droogh te achten is / daer hy sijn van deelen / verteerende ende afhangende van krachten. Dodonæus, Clusius.

Medicinael gebruyck. Voor Flerecijn: Neemt gedissilleerde Water van de bladeren van desen Boom / maect'er doercken in nat ende slaetse om de voeten / ofte neemt de gedissilleerde Olie van de selve ende besmeert'er de pijnlijke plaetse mede. Camerarius.

Boom des Doodts, ofte Iben-boom,
in't Latijn *Taxus*.

Gedaente.

Dese Boom wast met een recht opgaende stam om hoogh / omtrent de top in

eenige zijde-tacken verdeelt; van bupfen is hy met een grautve ende routve schoofse besleedt: inwendigh is het hout selve zwartachtigh van coleur. De zijde-tacken brengen veel ranckens ofte rijckens voort / de welke met lange / smalle ende donckergroene bladeren / die veder-wijs tegen den anderen over staen / dicht begroept zijn. De bloemkens zijn uyt den geeien grasachtigh van berwe / die aen het ondersie gedeelte van de tackens / veel hy een vergaderd / onderwaerts af hangen. De vruchten zijn schoon-roode ende lancckwerpigh ronde besien / die van de Kraecke-besien ofte van de Asperges van gedaente seer gelijck.

Plaetse. De Iben-boom werdt in de bossen onderhouden / ende komt oock in Nederlandt in 't Ardennen-bosch van selfs voort.

Tijdt. Dese Boom blijft des Winters groen / doch in Maert ofte April brengt hy

hy sijn bloemkens te boozschijn / ende bereijght als dan nietwe sehten; de vruchten worden in den Herfst rijp.

Oeffeningh. De Boom des Doodts wort hier te Lande dooz zaet / wortel-spruyten ende inleggen vernemighvuldicht; men plantse in Maert in sabelachtige Werde/ende op donchiere ofte schaduwachtige plaetsen. Aert en Krachten. Dese Boom wordt van de oude kreupdt-beschijbers onder de schadelijcke ende vergiftige Gewassen gerekent. Maer in de Nederlanden ende in Engelandt is hy soo hinderlijck / noch sijn schaduw den menschen soo schadelijck niet. Galenus, Dioscorides, Dodonæus, Lobel.

Denne ofte Mast-boom, in 't

Latijn *Abies*.

Gedaente.

DE Denne-boom wast in de hooghte recht op / waer van de stam beneden sonder knoopen ende boven gemeenlijck knooppachtigh is. Hyt peder van dese knoopen ofte leden komen vier tacken / die tegen malkanderen ober staen / ende in de hooghte schynus opklommen / te boozschijn / waer uyt wederom klepnder tackskens / doch maer twee tegen malkanderen aengeboeght ende nederwaerts af hangende / boozt spruyten. De bladeren sijn lancbwerpigh / roudt / ende booz spits ofte seherp. De vruchten die aen het epinde der tacken boozt komen bestaen uyt veel sachte t'samen gheboeghde scheiferingen / waer in klepne Noothkens bestooten leggen. Hyt de schoysse van de jonge Denne-boomen bloeyt een murwen ende klaren Herst / die van sommige Veneerschen Tarpentijn genaemt wordt.

Plaetse. Van dese Boomen bindt men in de Nederlanden hier en daer tot cieragie Lanen ende Boschen geplant.

Tijdt. De Mast-boomen behouden haer Hof den geheelen Winter dooz / ende haer vruchten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen werden hier

te Lande van zaet / het welck uyt Noorwegen ober gesonden wordt / boozt geteelt. Dit zaet in water geweekt zijnde / moet men in een Sack ofte op een seer warme plaetse boezgh in de Lente zaepen. De eerste Winter wordense booz houde ende schrale winden bedeckt / ende daer na in Maert ofte April twee boeten van malkanderen in sabelachtige Werde verplant / dese 4 ofte 5 Jaren opgewassen zijnde / versetmense alwaer men die begeert te hebben.

Aert en Krachten. De schoysse ende bladeren van de Denne-boom is verdroogende ende t'samen-treckende van aert en krachten. De murwen Herst van dese Boom uytwendigh ghebruyck / verteert / vermurt / doet schepden / vaeght af / ende geneest alle versche Quetsuren; inwendigh gebesicht maect de Bupck weech / ende drijft den Urin af. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor den Roode Loop: Neemt ghedrooghde bladeren van Denne-boomen een biendeel loots / sijn gestooten zijnde / geest het met roode Wijn ofte gestaelt Water in. Matthiolus.

Voor ontvloeyinge des Zaets: Neemt een biendeel loots van de genoemde bladeren / ende laet het met een versche ende weech gesoden Ey gebruycken. Dodonæus.

Voor Lever-sucht: Neemt van de bladeren een biendeel loots / ende neemt het met oude goede Mee in. Dioscorides.

Voor Tandpijn: Neemt Denne-bladeren soo veel genoegh is / zietse op in azijn de welcke ghj heet in de mont sult houden. Dioscorides.

Voor Enghborstgheyte, Heup-gicht, Graueel ende ontvloeyinge des Zaets: Neemt Veneetsche Tarpentijn een loot / een doper van een Ey / menght dit met Hoender ofte Vleesch-sop soo veel genoegh is / om booz een reys te gebruycken. Dodonæus.

Voor het uytlincken des Aersdarms: Neemt een planck van dese Boom / maect hem tegen het vuur heet / ende laet den Patient hier eenige tijdt op sitten. Fuchsius.

Voor Koortsen en Scheur-buyck: Neemt van

van de afgeschaefde bast ofte schozse twee loot / Orangie-schellen een half loot / bindt het in een sackje / ende hanght het in een mengelen Rijnse-wijn / ende dymckt hier nuchteren van een goeden djonck.

Pimper- ofte Blaes-noten, in 't Latijn *Nux Vescaria*.

Gedaente.

Dat Geboomte wast dickwils heester-wijs op; het hout is wit / seer hardt ende vast. De schozse is bleeck-groen hier en daer / als een Slangen huyt / met zwart geplacht. De bladeren gelycken de Vlier-bladeren seer wel / ende wassen mede bys in 't getal aen een middel-ribbe geboeght / nochtans zijne kleynder als de selve / ende niet soo sterck van reuck. De bloemen die wit zijn / hangen tros-wijs vier ofte bys by een / waer na de blaesjens / waer in ghemeenelijck twee kleyne Noothens leggen / te boozschijn komen. De Noothens zijn met een harde rosachtige schelle bedeckt / waer in graenachtigh mergh beslooten is.

Plaetse. Dese Boomen groeuen op veel plaetsen in 't wilde / ende worden in sommige Provincien van Nederlandt in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De bloemen komen in de Maent May boort / maer de Noothens werden in Augustus ende September rijp.

Oeffeningh. Dit geboomte wordt van sijn wortel-spruyten aengequeect / ende in de Maent February verplant.

Aerten Krachten. Tot Medecijne is dit gewas nergens toe gebruyckelijck ofte versocht. Dodonæus.

Platanus.

Gedaente.

Dese Boomt werdt seer zwaer / ende verspreyt sich dooz sijn menighbuldige tacken wijt ende breedt uit. De bladeren zijn seer groot / ende op verscheide plaetsen diep gesneden. De bloemen zijn kleyne ende

bleeck van coleur; de vruchten zijn rontwen ende ruggen-bollen / van coleur de groote Kliffen gelyck / hangende aen steekens / de een langer als de ander.

Plaetse. De Platanus werdt in Nederlandt alleen in de Hoven van de Kirupt-bemimmers onderhouden.

Tijdt. De bladeren spruyten in de May Maent boort / ende in Augustus bevinmen het zaet in rosachtige wolligheyt / ewickelt volkomen rijp te zijn.

Oeffeningh. Dese Boomt wordt meest dooz in-leggen vermenighvuldicht / ende begeert een vochtige ende warme plaets.

Aert en Krachten. De bladeren van de Platanus zijn matelijck vocht-makende ende verkoelende van natuur / maer de schozse en de vruchten zijn wat meer verdroogende. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinghe ende sinckinghe die op de Oogen vallen: Deemt van de malsche ende jonge bladeren van den Platanus een ofte twee handen vol / ziedtse in Wijn ende leghtse op de Oogen. Dioscorides.

Voor Tandt-pijn: Deemt de schozse van dese Boomt soo veel van nooden is / koochtse in azijn / de welcke ghy dickwils in de mont sult houden. Matthioli.

Voor Schurftheyt: Deemt asche van Platanus schozse gebrandt een loot / Olie van Roosen twee loot / Wasch soo veel van nooden is / smelt ende vermenght dit te samen tot een salbe. Ravelingius.

Azedarach.

Gedaente.

Azedarach wast op tot een grote Boom / bekleet met een effen graenachtige schozse / alse jongh is / maer ront ende gerimpelt / alse ouder is; wiens bladeren doncker-groen van berwen zijn / van gedaente die van de Qualster-boom niet ongelijck / maer dieper geschaert ofte gekerft. Ayt de oorsprongh der bladeren komen lange steekens; de paers-achtige welriekende

ende

ende sterrewijs uytgespreyde bloemkens/
van vijf smalle bladkens gemaect / te
voorschijn: Daer na volght de vrucht / eerst
groen / daer na witachtigh van coleur / de
sijuben van gedaente niet ongelijck / doch
onleselijck van smaect. In dese vrucht licht
een harde sesshoekige steen beslooten.

Plaetse. Dese Boomen worden van de
liefhebbers in de lustige Hoven ende Boom-
gaerden van Nederlandt geoeffent ende on-
derhouden.

Tijdt. In 't Dooz-jaer spruyten de jonge
bladeren uyt; de bloemen vertoonen sich
in de Somer / ende de vruchten worden laet
in de Verfst rijp.

Oeffeningh. De Azedarach-boom wordt
hier te Lande van zaet / 't geen uyt de Vir-
ginjes ober-gefonten wordt / aengeteelt.

Aert en Krachten. De bloemen van Aze-
darach is warm in den derden graet / ende
dooch tot in 't laetste van den eersten; ope-

nende de verstoptheden / maer booznament-
lijck van de herffenen. Avicenna.

Medicinael gebruyck. Om het Hayr te
doen groeyen, ende de Luysen te dooden:
Neemt het gedistilleerde water van de bloe-
men / Wijn van elckx eben veel / ende wast
het Hoofd daer mede. Avicenna.

Judas-boom, in 't Latijn *Arbor*

Judæ.

Gedaente.

Dese seer aerdtige Boom schiet somtijds
hoogh op / andersins blijft hy nedigh/
mach als dan met recht onder de Heesters
gerekent worden. De bladeren zijn geheel
rondt / die van de Mans-ooren niet ongelijck /
maer bleeker groen / ende vol van dooz-
lopende aderkens ofte zenuwen. De bloe-
men spruyten veel by een uyt de dunne rijf-
kens / die met byyn-paerssche schosfen
obertogen zijn / schoon purper-root ofte
oock wel wit van verwe / ende van de ge-
daente de gemeene Erwte-bloemen seer ge-
lijck: Na dese volgen de hauwen ofte zaet-
hupshens / meer dan een vinger breedt en
langh / welke platte hauwen by na dooz-
schijnende / ende van bukten byyn-root
zijn / waer in plat zaet licht / den Linfen
niet ongelijck.

Plaetse. De Judas-boom wordt hier te
Lande alleen in sommige Lust-hoven ghe-
bonden.

Tijdt. De bloemen vertoonen sich in
't begin van Maert, waer na de bladeren
volgen / ende de hauwen met het zaet wor-
den in de Somer-maenden rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen worden in
Nederlandt dooz het zaet aengewonnen / ende
moeten op een warme plaets tegen een
muur ofte petx anders geplant zijn.

Aert en Krachten. De krachten van dit
Boomachtigh gewas is tot noch toe onbe-
kent ende onversocht. Dodonæus.

Virtus

Viurna van de Françoysen.

Gedaente.

De struicken van dit Heester-achtigh gewas zijn seer tay / ende met een wit-achtige schorffe bedeckt. De bladeren die uyt peder lide twee tegen malkander overspruyten zijn groot / breed / rontom wat geschaert / de Elsen-bladers seer wel gelijcken de / maer grijs-achtigh ende sacht in 't aentasten. De witte bloemkens wassen trosgewijs ofte kroon-wijs by een / hier na volgen platte ende lancbwerpige Besien / de welcke eerst groen / daer na root / ende eyndelijck rijp geworden zwart zijn. De wortelen sincken niet diep / maer verspreyden sich wijdt en bzeedt langhs de kusch der Aerde.

Plaetse. Dit Gewas wordt in Nederlandt in de Hoven onderhouden.

Tijdt. In de Leere spruyten de bladeren uyt: In de Somer bzeight het sijn bloemen voort / ende omtrent de Herst worden de Besien rijp.

Oeffeningh. Dit Boom-gewas wordt door sijn wortel spruyten / die in groote menighe opwassen / voort geset / ende in de Maent February ofte Maert verplant.

Aert en Krachten. De bladeren ende besien van de Viurna zijn verkoelende ende berdyogende van aert / ende daer by t'samen-treckende van krachten. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinge ende geswel der Amandelen ende des Keels: Neemt van de bladeren een hant vol / van de besien een halve hant vol / koocht dit in wange ofte siure Wijn / Sarsten-water van elcks een half pint / tot dat een derden deel verboden is / ende gorgelt daer mede. Dodonæus.

Om het Hayr swart te maken: Neemt de bladeren ende besien van Viurna, ende koochtse in Looge ende wascht het Hayr hier mede. Dodonæus.

Om alderhande Buyck-loopen, Bloedt-

gangen ende Vloeden te stelpen: Neemt van de onrijpe ende sijn gheslooten besien een bierendeele loots / ende geest dit met roode Wijn in. Dodonæus.

Kapper-boom, in 't Latijn Capparis.

Geslachten.

De Kapper-boom onderscheydt den nauwkeurigen Kruidt-beschryver Lobel in twee soorten / de eene met botte end'ander met spitse bladeren.

Gedaente. De Kapper-boom wort onder de Heesters gerekent / om dat hy hem sonder steunsel niet oprechten kan. De tacken zijn met scherpe ende kromme doornen beset. De bladeren zijn ront / bzeedt / voort ofte spits toeloopende. Omtrent de oorsprongh der bladeren komen klepne knopkens / die men Kappers noemt / op lange steelkens te voorschijn / uyt de welcke daer na

na witte bloemen / die van de Que-appels,
doch kleynder / niet ongelijck. Het kleyen
ende rosch zaedt groeyt in lancckwerpige
vruchten ofte boslekens. De wortel is met
een witachtige schoyffe bedeckt.

Plaetse. In de Nederlanden siet men
nergens geen Kappers groeyen / dan alleen
in de Hoven van curieuse Lief-hebbers.

Tijdt. Dit Boornachtigh gewas draegt
sijn bloemen tot diep in de Somer / maer de
knopkens moeten / eerste open gaen / ver-
gaderet ende bewaert worden.

Oeffeningh. De Kapper-boom wordt
van oploopen ofte wortel-spruyten aenge-
woomen / in potten geplant / ende voor de
koude des Winters nauw bewaert.

Aert en Krachten. De Kappers zijn
warm van aert / verwecken appetijt / door
diense de tape slijm / die in de Maeg leght/
schemden ende verteeren / openen de verstopt-
heden van Leber en Milt. Dodonæus.

De schoyffe van de wortels / die meest
van de Genees-meesters gebruyckt wordt/
verwarmt ende verdrooght / doet schemden/
opent / vaeght af / ende treckt een wep-
nigh te samen. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor een verharde
ofte verstopte Milt: Neemt schoyffe van
Kapper-wortelen vier loot / kookt dit in
genoeghsaem Water tot een pint / door ge-
zegen zijnde / doet er seg loot Sproop van
Azijn by / ende geest hier twee ofte drie
mael daegs een roemerken vol van te drin-
ken; uytwendigh besmeert de linckier-zyde
met Olie van Kappers. Dodonæus.

Voor Klieren ende harde geswellen aen
de Hals: Neemt de groene bladeren ende
schoyffe van de wortelen / stootse te samen
ende leghtse op. Dioscorides.

Voor Wormen in de Ooren: Neemt het
sap uyt de versche bladeren geparst / ende
druppelt het in de Ooren. Dioscorides, Ga-
lenus.

Voor Lammigheyt, ende die sich van bin-
nen beseert hebben: Neemt gepulveriser-
de schoyffe van de wortelen een vierendeel
loots / ende geest het met Wijn ofte Bier
in. Ravelingius.

Tamarisch-boom, in 't Latijn *Ta-*
mariscus.

Geslachten.

VAn dese Boorn zijn de volgende soor-
ten: France ofte Languedockse Tama-
risch; Duytse Tamarisch-boom, Hollants
Zee-Tamarisch van Clusius.

Gedaente. De France Tamarisch-boom
waft op omtrent een Mans lenghte in de
hooghte / wiens stam niet heel dick is / met
een rouwe schoyffe bekleet / uyt de welke
veel zijde-tackshens voort-spruyten / die niet
een effen ende bruyn-achtige schoyffe omvat
zijn. De bladeren zijn kleyen / asch-verwigh /
rondt / die van de Cypres-boom ofte gemeen-
ne Ieegre Heyde niet ongelijck; hy draeght
kleyne / ronde ende lijf-vertwijde bloemkens /
waer na besikens ofte spitse huyshens vol-
gen/

gen / in de welcke volgens getuygenisse van Lobel een woyniken bestoten leyt.

De Duytse Tamarisch-boom blijft veel leger als de voorgaende / wolachtige ende purper-berwige bloemen / van groote ende gedaente die van de gemene *Lampfana* geslyck / voort byzengende / die niet het zaedt verstuypen.

De Hollandtsche Tamarisch van Clusius is anders niet dan een seer teer strupksken / niet veel langer als een vinger / in korte rackskens verdeelt / de gedaente van Heyde hebbende / ende aen de Schelpen van de Oesters ofte Mosselen vast groepende.

Plaetse. De Franse Tamarisch-boom werdt veel in de Hoben hier te Lande gebonden / maer de Duytse wil hier niet wel aerden.

Tijdt. De Tamarisch-boom bloeyt van May af de geheele Sommer door.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van wortel-spruyten aengeteelt / ende begeert in een bochtige ende grups-achtige gront geplaat te zijn.

Aert en Krachten. De Tamarisch-boom verwarmt ende verdoocht tot in den tweeden graet / opent / vaecht af / maecht dun ende treckt een weynigh te samen. *Matthiolus*.

Medicinael gebruyck. Voor een verherde ende verstopte Milt: Neemt bladeren ofte jonge scheutkens van dese Boom twee handen vol / kooelt die in Wijn tot een pint / ende laet hier dickwils van drincken: andere nemen teere bladkens ende jonge scheuten een handt vol / ende persen niet Wijn het sap daer uyt / 't welck sy in geven. *Dioscorides*. Lobel betuyghet oock dat tot dien eynde in Italien kroesen ende koppen om uyt te drincken gemaect worden.

Voor Schurfftheyt ende de swarte aengbrande Gal te bedwingen: Neemt schoyffe van Tamarisch-wortelen vier loot / lange Rosijnen daer de steenen uyt gedaen zijn drie loot / kooelt dit te samen in Water tot anderhalf pint / doet'er by vier loot Syroop van Fumarie ofte Eert-roock, ende laet

hier twee ofte drie maal des daeghs van drincken. *Schroderus*.

Om Luysen te dooden ende te verdrijven: Maecht een Loge van asche van Tamarisch-hout, ende wascht u daer mede. *Ravelingius*.

Voor 't Graveel ende den Urijn af te drijven: Neemt van de bloemen ende bladeren soo veel genoegh is / koocht het in water / ende laet hier van een tijdt langh drincken. *C. Durantus*.

Smack- ofte Sumach-boom, in 't

Latijn *Rus*, *Sumach*.

Gedaente.

De Boom-gewas schiet op tot een tamelijck hoogh Boomken / 't welck in verscheide zijde-rackkens verdeelt is. De bladeren zijn langhwerpig / breechtachtigh / rontom de kanten saegh-wijs geschaert / ende staen negen ofte elf aen een rootachtige middel-ribbe gevoeght. De bladeren ende tacken zijn niet een havrige rupghete bekleet. De witte bloemkens komen tusschen de bladeren aen lange steelkens trog-wijs te voorschijn / de welcke van slepne ronde besen / plat zaet in sich besluytende / gevolght worden. De wortel kruipt langhs het opperste der aerde.

Plaetse. Hier te Lande wordt het alleen in sommige Hoben gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in July, maer het zaet wordt in dese koude Landen seiden rijp.

Oeffeningh. Het wordt van vyeint zaet / in sabelachtige Aerde gezaept, voort geteelt / ende moet op een wel ter Son gelegen plaetse geplant zijn.

Aert en Krachten. De Sumach is verkoelende in den tweeden / ende verdoogende in den derden graet / ende daerom sterckelijck t'samen-treckende van krachten. *Galenus*.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, ende Vrouwelijcke Vloeden: Bereydt een afziedsel van de bladeren ofte het zaet in Wijn ofte Water / ende laet

f

hier

hier van drincken: ende berepdt van de selve een Badt / waer in de Siecken eenige tijdt sitten sal. Dodonæus, Matthiolus.

Voor Speenen: Neemt Sumach zaedt, Specken koolen van elcks eben veel / stoot het tot een fijn Poepet ende stropt het op. Ravelingius.

Om het Hayr swart te maken: Berepdt een afziedsel van de bladeren / ende wascht het Hoofd daer mede. Dodonæus.

Voor vuyl Tandt-vleesch ende losse Tandden: Wascht de Mont met het afziedsel van de bladeren ofte het zaet bereyt. C. Durantus.

Voor de Vijt aen de Vingers: Neemt de gestooten bladeren / met Azijn ende Honigh vermengt / ende legt het daer op. Dodonæus.

Voor Bloet-spouwen: Neemt Sumach zaet 40 greyn / Arabische Gom 20 greyn / maecht hier van met kooften-water Pillen / om op een reys in te nemen. Ravelingius.

Sorben-boom, in 't Latijn *Sorbus*.

Gedaente.

De stam van dese Boom schiet recht ende hoogh op / is in veel tacken ghescheut / ende met een bruyne effene schoorste. De bladeren zijn die van de Hagedissen ofte Qualster-boom seer gelijk. De kleyne witte bloemkens komen trosg- ofte druys-wijs te voorschijn / ende daer na volgen blecke / ende aen de eene zijde wat roetachtige ronde ofte paers-wijse vruchten / die wat wrangh van sinaeck zijn.

Plaetse. Dese Boom wordt hier te Landen in de Hoben gebonden.

Tijdt. De Sorben-boom bloeyt in April, maer de vruchten worden vooz de Herfst alre rijp.

Oeffeningh. Hy wordt door sijn wortelspruyten aengeteelt / ende op de selve ofte op Doornen, Quee, Appel ofte Peer-boomen verent.

Aert en Krachten. De Sorben zijn hout in den eersten / ende droogh in den derden

geaet / ende sterckelijck t'samen-treckende van krachten. Sy komen in werckinge ende gebuyck met de Mispelen eenighsing over een. Brunfelsus, Ravelingius.

Myrthe-boom, in 't Latijn *Myrtus*.

Geflachten.

Na de verscheydenheyt der bladeren wordt den eenen grooten ofte groven Myrthus, ende den anderen kleyne ofte edelen Myrthus genaemt. Lobel heeft in de Hoben van Nederlandt 10 soorten van Myrthus gepluckt / waer van de 6 specien van groote Myrthus, ende de 4 anderen van kleyne Myrthus waren.

Gedaente. De Myrthe-boom is een Heesterachtigh gewas / somtijds door oeffeningh als een boomken opschietende / wiens tacken bunghsaem ofte tap / ende met een doncker-roetachtige bast bedeckt zijn. De bla-

bladeren / die aen de eene soort groot ende aen d'ander kleyn voort spruyten / zijn wat breechrachtigh ende boven spits toeloopende / effen ende blinkende / den bladeren van Maeghde-palm seer wel gelijckende. Tusschen de bladeren komen de witte bloemen / met witte draepkens van binnen verciert te voorschijn. De vruchten zijn zwarte besien / die van de kilm-op gelijk / waer in het zaet beslooten is.

Plaetse. Dese Boomen worden in de Nederlanden, als oock in andere konde gewesten alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Myrthe-boom bloeyt hier te Lande seer spade / ende sijn vruchten komen selden tot volkomen rijpicheyt.

Oeffeningh. Dese Boomen werden van afgescheurde tacken / die onder een weynigh gekneust / ende in tobbens in sabelachtige Aerde geplant zij / vermenighvuldigt; hoewelste oock hier te Lande van vreemt zaet voort gekomen zijn. Sy moeten by Sommer-tijdt voort de Noorden-wint / ende des Winters voort konde ende Dozt soogh-vuldigh bewaert worden.

Aert en Krachten. De bladeren ende de besien van de Myrthe-boom zijn hout in den eersten ende droog in den derden graet / ende sterckelijck t'samen-treckende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-sponwen ofte Bloet-pissen: Neemt Myrthen-besien een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde / geestse met ghesaet Water in. Dioscorides.

Voor sweeringe der Nieren en Blase: Hier tegen gebruycht de besien op de selfde manier / als voort het Bloet-sponwen ofte Bloet-pissen geseyt is. Dodonaeus.

Voor sweeringe ende quade zeeren van de uytwendige Leden: Neemt Myrthen-besien ende bladeren / koochtse in Wijn ende wascht de zweeren ende zeeren hier mede. C. Durantus.

Voor de Roode Loop: Neemt Myrthen-besien ende bladeren van elck een handt vol / koochtse in ghesaet Water tot een

pint / menght hier by ses loot Syroop van Myrthen-besien, ende geest den seecken hier van te drincken. Matthiolus.

Voor het uytfincken des Lijf-moeders: Gebruycht het water daer Myrthen-bladeren ende Besien in gesoden tot een stobing. Dioscorides.

Kuysh-boom, in 't Latijn *Agnus Castus*.

Geslachten.

Hier van vindt men in de Hoven van Nederlandt drie soorten: de eerste is boomachtigh met witachtige ofte bleekpaerse bloemen: de tweede blijft leger met bypn-paerse bloemen / maer de bladeren zijn witter ende rijger als de voorgaende: de derde is de leeghe soorte wel gelijk van groote / maer heeft breeder en om de kant gekerfde bladeren / die oock veel groender zijn.

f 2

Ge

Gedaente. Dit Boom-gewas heeft veel tape ende lancbwerpighe tacken / waer aen de bladeren een vinger lancb zijnde / op een steekken seuen by een wassen / waer van de middelste grooter ende langer is / als de anderen. De bloemen groeuen op 't opperste van de tacckens in verscheide knoopen ofte bosjens verdeckt / van couleur bleek-paers ofte oock witachtigh. De zaden zijn ront / ende vergelijcken sich in groote met Coliander-zaet. De andere soorten konnen lichtelijck door de boven-verhaelde onderscheydt bekent worden.

Plaetse. De Kuysch-boom werdt in Nederlandt alleen van de Lief-hebbers in de krupdt-hoven onderhouden.

Tijdt. Dit Gewas bynght hier te Lande niet voor Augustus sijn bloemen te voorschijn.

Oeffeningh. Dese Boomen worden in backen geplant ende aengequeecht / sy moeten op een warme plaetse gestelt / des Somers veel begoten ende des Winters voor de honden wel bewaert zijn.

Aert en Krachten. Galenus stelt dese tacckachtige plant warm ende droogh te zijn in den derden graet. Avicenna seyt dat dit gewas maer warm is in den eersten / ende droogh in den tweeden graet / doet de winden scheyden / verweckt de Maent-stonden / ende opent de verstopte Milt en Leber.

Medicinael gebruyck. Voor een verstopte ende verherde Lever ende Milt, Watersucht ende de winden in de Maegh, Darmen ofte Lijf-moeder beslooten te doen scheyden: Neemt Agnus Castus-zaet een bierendeel loots / ende laet dit met Wijn in nemen. Dioscorides.

Voor opgestopte Maent-stonden, ontvloeyinge des Zaets, ende om de Melck in de Vrouwen Borsten te vermeerderen: Het zaet op de voor-verhaelde manier gebuyt / is daer toe dienstigh. Dioscorides.

Voor verstoptheydt, verhertheydt, ende sweringe van de Lijf-moeder: Neemt het zaet ende bladeren van Kuysch-boom soo veel genoegh is / ende bereyt met water een

Badt daer van / waer in de patient eenige tijdt sitten moet. Dodonæus.

Voor swellinge van de Mannelijke Leden: Neemt de bladeren van dit gewas / Wijngaerts-bladeren van elck twee handen vol / scrupse in versche Boter / ende slaetse pap-wijs om het Gemacht. Dodonæus, Dioscorides.

Voor de koude Pisse: Neemt van de bladeren twee handen vol / kooctse in Water ende Wijn tot een pint / geest hier van te drincken / ende slaet het krupdt warm om het Gemacht. Ravelingius.

Mont-hout, in 't Latijn *Ligustrum*.

Gedaente.

Dese boomachtige Heester is met lancbachtige / sachte ende doncker-groene bladeren bewassen / de bladeren van de Maeghe-palm hoelwelse langer zijn / niet ongelyck. Men de toppen van de rijshens konnen witte wel-riekende bloemen / troswijs als speensel van Druyben te voorschijn: hier op volgen besien die eerst groen / ende rijp geworden zwart zijn / in sich behouden de een bruyn-root ofte paersachtigh sap.

Plaetse. Dit Gewas wordt meest in de Lust-hoven van Nederlandt aen Heggen ende Prielen geplant / gebonden.

Tijdt. De bladeren spuyten in het begin van de Lente upt / de bloemen in het laetste van May ofte begin van Juny, ende de besien worden laet in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De Ligustrum wordt door sijn zaet hier te Lande vermenighvuldicht / ende in sanctachtighe Aerde ghezaeyt / daer na twee ofte drie jaren out geworden / plant men het op een bochte gront.

Aert en Krachten. De bladeren van Mont-hout zijn kout ende droogh van aert / ende t'samen treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinge, swellinge ende puyften van de Keel: Neemt van de bladeren twee handen vol / kooctse in schoon water ende gorgelt daer mede / dit selfde

selfde is mede goet vooz sinckend ende be-
dozven Tant-bleesch. Fuchsius.

Voor Tant-pijn: Neemt van de bladeren
een hant vol/ ziedse in een half pintje Azijn/
ende spoelt de Wont daer mede. Dodonæus.

Voor Scheur-buyck: Neemt van de bla-
deren drie handen vol/ kooktse in Wijn
tot een pint / om twee of drie reysen daegs
daer van te drincken. Schroderus.

Voor ontfekinge ende loopinge der Oo-
gen: Gebuyckht hier tegen het gedistilleerde
Water van de bloemen / waer mede ghy de
Oogen dichtwils betten sult. J. Schroderus.

Syringa.

Geslachten.

De Syringa wordt onderscheyden in Sy-
ringa met witte / ende Syringa met
blauwe bloemen / welke laetse soorten

van de nieuwe Kruydt-beschryvers Lillach
genaemt wordt.

Gedaente. De witte Syringa sprekt sich
verre ende wijt upt / wiens tacken met le-
dekens onderscheyden / met een bruynach-
tige schoofse bekleedt / ende van binnen met
wit ende voos merck verbult zijn. De bla-
deren / die upt peder lidt althijt twee tegen
malkander over voort spruyten / zijn breet/
aen de kanten een weynigh gesneden / ende
met zenuwen ofte ribben door loopen. De
witte bloemen / upt vier bladkens t'samen
geset / spruyten op de toppen van de steel-
kens vier ofte vijf by een voort. Het lanch-
werpigh zaedt lept in veel verscheyden zact-
huykens by een hangende beslooten.

De blauwe Syringa heeft grooter / bree-
der / vooz spitzer / gladder ende groender
bladeren als de witte ofte oprechte Syringa.
Oock zijn sijn licht-blauwe wel-riekende
bloes

bloemen-troſ-wijs vergadert / ende ſijn
bypn roſ zaet iſ in lancſwerpighe hauw-
kens / die in 't midden dooz een vlieſken af-
geſcheyden zijn / beſlooten.

Plaetſe. De Hoben in Nederlandt zijn
beeltijds met deſe gewaſſen om haer lieſe-
lijke bloemen verciert.

Tijdt. De witte Syringa bloept in 't laet-
ſte van May ofte in het begin van Juny,
maer de blaeuwte in 't laetſte van April ofte
wat later: het zaet wordt in Auguſtus ofte
September volkommen rijp.

Oeffeningh. De Syringa wordt van ſijn
op-loopen ofte wortel-ſpruyten aengeteel-
ende willen bequaemſt op bochte plaetſe ge-
plant ſaen.

Aert en Krachten. De eygentſchappen
ende krachten van dit Boom-gewaſ iſ tot
noch toe onderſocht gebleven.

Bux- ofte Palm-boom, in 't

Latijn *Buxus.*

Gelachten.

Hier te Lande bindt men tweederley
ſoorten van dit Gewaſ / het ene iſ
groot ende het andere kleyne Bux-boom
genaemt.

Gedaente. De houtachtige ſtruyck ſoo
wel van de groote als kleyne Palm-boom
iſ ſeer hart / vaſt / ende bleek-geel van
vertwe; de kleyne tacken iſ met ſeer
veel dicke / byede / effene ende doncker-
groene bladeren verciert. De gras-verwige
bloemen komen tuiſſchen de bladeren ende
de dunne rijſkens te voorſchijn / maer hier
te Lande brengt dit Gewaſ geen zaedt
woort.

Plaetſe. De hedendaeghe Luſt-hoben
van Nederlandt zijn overbloedigh genoech
met de Palm-boom verſien.

Tijdt. Hoewel de Bux-boom het geheele
Jaer dooz groen ſtaet / nochtanſ ſoo ver-
krijght hy in April nieuwe uytſpruytſels
ofte botten / ende als dan iſ hy oock ſom-
tijds met bloemen beladen.

Oeffeningh. De kleyne Palm wordt dooz

't ſcheuren der wortelen aengeteelſt / ende in
Maert ofte April aen de kanten van de
Bedden ende Bloem-parken geplant. De
grootte Palm wordt tot een Boomtje opge-
queecht / van het welke verſcheyde ghe-
daente dooz het ſcheuren gemaecht konnen
worden; oock moct menſe beyde ſoorten eens
des Jaers ofte om het tweede Jaer met
een Palm-ſchaer af ſcheuren.

Aerten Krachten. Hoewel de Bux-boom
in Medicijne wepinigh ghebruyck heeft/
nochtanſ kan men uyt de ſmaeck beſpeu-
ren / dat de ſelbe verdoogende ende ſa-
men-treckende van krachten iſ. Lobel be-
tuyght dat de rijſkens / 't hout ende de bla-
deren in water geſoden / op de manier van
Pock-hout, ſierckelijck doen zweten / ende
dat dooz dit middel een arme Engeliſche
Dienst-maeght van de Pocken geneſen iſ
geweeſt. Sommige zieden de Bux-boom
in Loge om het Hap geel te maken.

Stekende Palm, in 't Latijn

Ruscus, Bruſcus.

Gedaente.

Dit Gewaſ ſchiet op tot de hooghte van
een halve ofte heele voet / wiens tack-
kens rondt ende met een doncker-groene
ende dicke ſchoſſe bedeckt zijn. De blade-
ren zijn de Myrten-bladeren niet ongelijck/
maer ſtijver byzonder groen / hoben ſpits
ende met een ſcherp ſtekende doorniken ver-
ſien. Op het midden van peder bladt groept
een beſie / de welke rijp geworpen ſchoon
root iſ / in ſich bevattende een ſeer harde
kern / waer in het zaet beſlooten leyt. De
wortelen zijn wirtachtigh / wijdt en zijds
ſich uytſprendende.

Plaetſe. De ſtekende Palm wordt hier te
Lande in de Hoben geplant.

Tijdt. Dit Heſterachtigh Gewaſ blijft
des Winters ende Somers groen / nochtanſ
in de Lente verkrijgt het nieuwe uytſpruyt-
ſels / ende de beſien worden in de Herſt
rijp.

Oeffeningh. De ſtekende Palm wordt
dooz

dooz zaedt en wortel-spruyten aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortel ende het zaet zijn matelijck verwarmende ende ver-
dooogende van aert / andere houdende vooz
warm in den tweeden ende dooogh in den
eersten graet / openende / den Aryn afset-
tende / ende de tape vochtigheden schep-
dende van krachten; waerom de wortelen
in de Apotheken onder de vijf openende
wortelen bekend zijn. Dodonæus, Schro-
derus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en
de Droppel-pisse: Neemt van de wortelen
twee loot / van de bladeren een hant vol /
van de hesen een loot / koocht dit te samen
in Wijn tot een pint / en geest hier van
twee mael des daeghs een roemerken vol
van te drincken. Dioscorides.

Voor Bloedt-spouwen, Graveel en Geel-
sucht: Neemt het sap upt de bladeren ghe-
parst twee loot / menght hier by soo veel
Sijckers als van noden is / ende geest
hier van dickwils een lepel vol in. Rave-
lingius.

Voor 't Colijck ofte Buyck-pijn: Neemt
van de wortelen / Anijs ende Venckel-zaet
van elck een derde part van een vierendeel
loots / t'samen sijn gestoten zijnde / sulc
ghy het met warme Wijn ofte Bier in ge-
ven. Ravelingius.

Lombaertse Linsen, in 't Latijn

Colutea Vesicaria.

Gedaente.

Lombaertse Linsen is een Heesterachtig
Gewas met houtachtige struycken. De
bladeren zijn lancwerpig / ende van we-
gen de gelijkenisse diese met de oprechte
Sene-bladeren hebben / wordt dit gewas
van vele wilde Sene genaemt. Het draegt
geele bloemen/waer na doozlichtige hant-
kens ofte blasshens / die wat paers-ach-
tig van houteur zijn / volgen; in dese leg-
gen harde / zwarte ende platte zaden be-
slooten.

Plaetse. Dit gewas wordt hier te Lande
alleen in de Hoben gebonden.

Tijdt. Het bloept in het derde Jaer na
dat het gezaept is / van de Maent May toe
diep in de Somer / ende ondertusschen woer
het zaet rijp.

Oeffeningh. De Lombaertse Linsen wor-
den aengeteelt dooz zaet / 't welck te vooren
eenige tijdt in Water / tot dat het begint te
schieten / geweecht hebbende / in wel-be-
reyde ende met Schapen-mest gemiste Aerd
gezaept wordt; maer men moet het vooz
het vierde Jaer niet besnoepen.

Aert en Krachten. De bladeren en 't zaet
van dit gewas / zijn warm ende dooogh toe
in het begin van den tweeden graet; de bla-
deren doen met getwel Braken en af gaen/
soo dat de gene qualijck doen diese vooz
Sene-bladeren gebuycken willen. Dodo-
næus, Brassavola.

Reo.

Roosen-boom, in 't Latijn Rosa.

Geslachten.

De Rooselaer wordt hier te Lande in tamme ende wilde afgedeelt; de tamme ofte Hof-roosen zijn de navolgende: witte Roosen enkelde en dubbelde; roode Provincie-roosen, de welke by sommige Lief-hebbers met twee ja drie hondert bladeren gebonden worden; sluweel ofte Pat-roosen enkelde en dubbelde; Muscus-roosen enkelde en dubbelde; Caneel-roosen, geele Roosen; onder de wilde worden gerekent de Honts-roosen, Duyn-rooskens en Egelantier.

Gedaente. Alle de soorten van Roosen schieten op met houtachtige tacken ofte rancken / die met scherpe doornen / ende boornamentlijk aen de wilde Roosen, versien zijn. De bladeren zijn rondom de kanten saeghs-wijs geschaert / vijf ofte seiven aen eert middel-steelken gehegt / ende alst twee tegen malkander over wassende. Men het opperste der tacken komen gras-groene knoppen te voorschijn / vijf groene ende spijse schoofte ofte baerdkens uytwerpende / waer van de twee aen de kanten rupghachtigh / en de andere twee effen ende kael zijn / de vijfde is aen de eene zijde rupghende aen d'ander kael / hier uyt spruyten de bloemen voort / die na haer groote / kleur ende reuck in verscheide soorten onderschepten worden. In het midden van dese bloemen schuylen sommige hay-wijse draepkens / die op haer toppen geele nopkens dragen. De bloemen af gevallen zijnde / brengen se lancwerpige bollekens voort / die als het zaedt / 't welck in wolachtigh hay gewickelt is / rijp wordt / een schoon-roode berwe vertoonen. Men de tacken van de Rooselaers, maer boornamentlijk aen de wilde / pleeght te hangen een hayrigh / bewende ende spongieus gewas / met vlocken / gelijk rouwe Sijde / de welke Bedeguar genoemd wordt. De wortelen spreiden sich wijdt en breekt uyt.

Plaets. De tamme Roosen als oock de Egelantier worden hier te Lande in de Ho-

ven geoeffent en onderhouden: De Honts-roosen groepen op hoogh Landt aen de kanten van de Ackers ende opgeworpen Grachten / de Duyn-rooskens worden aen de Zee-kant in de Duynen gebonden.

Tijdt. De Caneel-rooskens als oock de wilde Roosen bloeyen veel vroeger als de tamme / doch sy worden meest alle bloeyende ghebonden in May ofte Juny, alleen brengen de Muscus-roosen haer bloemen in Augustus ofte September te voorschijn. Lobel verhaelt dat de Rooselaer in Engelandt somtijds sijn bladeren niet en verliest / seer vruchtbaer is / ende dickwils twee mael / somtijds oock drie mael bloemen geeft.

Oeffeningh. De Roose-boomen worden van op-loopen ofte wortel - spruyten aengeteelt / ende met de volle Maen verplant / om daer als dan overbloeyde bloemen voort brengt. De Muscus-roosen worden in potten ofte backen geset / om des Winters voor de koude / diese niet wel konnen verdragen / bewaert te worden.

Aert en Krachten. Alle de soorten van Roosen zijn verhoelende van aert; waer by de Provincie-roosen de gal ende galachtige vochtigheden uytwerpen: De roode Pat-roosen in tegendeel zijn van een t'samen-trekkende natuur. Het binnenste geel dat stopt meer dan de Roosen selfs. Dioscorides, Galenus.

Reukmerkens waerdigh is het gene P. Potterus in sijn Pharmacopœa Spagyrica sept: namentlijk / dat de Roosen, die men roode noemt / tegen het geboelen van een peder den Wyck weech maken. Ende indien peimant het selfde wil besoecken / die neme een vierendeel loodts van de selve Roosen sijn gestooten met eenigh nat in / ende hy sal bevinden / dat hy hier door drie ofte vier repsen ter stoel sal moeten gaen; maer dit geschiet alleen door dien sy de mont van de Maegh toesluyten / en daer door de obertolligheden uytzjhen.

Medicinael gebruyck. Voor pijn ende onttekinge der Oogen: Neemt Roose-water ende wascht de Oogen dickwils daer mede.

Voor

Voor onmatige hitte des Ingewants ende om het Herte te verquicken: Neemt Roosen-water met witte Supker gemenght / 't welck in de Apotheken Julapium Rosarum genaemt is; dit wordt onder koel-brancken ende Hertsterckende Mixturen gebuycht. Dispen. Augustan.

Om de slijmerige ende galachtige Vochtigheden uyt te drijven, ende alle verhitte des Ingewants ende brandende Koortsen te blussen ende te verkoelen: Neemt Tamarinde vier loot / koocht dit op in Garstewater tot een pint / doet'er by Sproop van Provencie Roosen ses loot / menght dit te samen ende laet hier dichtwils van dyncken. Dit selfde vermacht oock de Conserf van Provencie Roosen bereydt. Dodonæus.

Voor Hert-kloppinge, alderhande Buyckloopen ende overtollige Vloeden der Vrouwen: Hier tegen gebuycht de Conserf van Rooode ofte Pat-roosen bereydt / de groote van een Notenrooskaet twee à drie repfen des daeghs ingenomen.

Voor Puysten, Seeren, geswellen des Tant-vleesch ende open gaten: Hier tegen is seer dienstigh de Honingh van Roosen, de welcke af vaeght / supbert ende verdooght. Dispenf. Augustan.

Voor Ontstekinge ende Verbrantheydt: Neemt een wit van een Ep / Olie van Roosen soo veel genoegh is / menght hier onder wat Roose-water ende bescrijft de beschadighde plaetse hier mede. A. Mijsicht.

Voor de witte Vloet der Vrouwen, onmatige Maent-stonden, Druppel-pisse ende afgaen van 't Mannelijcke Zaet: Neemt de onrijpe vruchten / met het zaet gedoocht zijnde een vierendeel loots / geeft dit in met roode / strengen ende sargen Wijn / ofte neemt de selve roode onrijpe vruchten een hant vol / koochtse in een pint Wijn / ende geeft dien Wijn te dyncken. Ravelingius.

Voor Hoofst-pijn uyt hitte ontsaen: Neemt een Roosen-koeck, besprenghtse met Roosen-azijn, ende bindtse voor het Doos-hoofst. Ofte neemt Roosen-olie drie loot / Roosen-water twee loot / Roosen-

azijn een loot / menght dit te samen / ende doechen hier in nat gemaccht zijnde / sult ghy op het Doos-hoofst binden.

Geldersche Roose, in 't Latijn *Sam-bucus Rosea*.

Gedaente.

Dit heesterachtigh gewas is bekleedt met een asch-graculwe schorsse / wiens strupcken door knoopachtige ledkens onverschepden ende met wit mergh verbult zijn. De bladeren zijn breedte ende aen de kanten diep gehoekt. De witte bloemen komen in een ronde / dicke / verhevene bol ofte tros te voorschijn / naer de welcke geen vruchten ofte besien volgen.

Plaetse. De Geldersche Roose groeyt alleen in de Hoben.

Tijdt. Dit gewas begint in de Maeymaent sijn cierlijke bloemen te vertoonen.

Oeffeningh. De Geldersche Roose-boom wordt als de gemeene Vlier-boom aenge-teelt ende onderhouden.

Aert en Krachten. De natuur ende krachten van dese Boom is tot noch toe van niemant ondersocht ofte bekend.

Jasmijn, in 't Latijn *Gelseminum*.

Geslachten.

In de Hoben van Nederlandt worden de navolgende soorten van Jasmijn gevonden / te weten: Witte Jasmijn, Geele Jasmijn, Blauwe Jasmijn, ende Jasmijn met groote bloemen, die van sommige Spaensche ofte Catalonische Jasmijn genoemt wordt; wiens bloeme viermael grooter als de gemeene is / oock wijt open / wit ende aen de onrechte zijde root.

Gedaente. De Jasmijn is een heesterachtigh gewas / uytwerpende lange / buyghe-same ende groene getachte rijckens / die met knoopen ofte leden onderscheyden ende met wit boos mergh verbult zijn; uyt dese knoopen ofte leden spruyten twee ober handeren groeyende stelskens / waer aen vijf

Wijf ofte seiven besondere lancbachtige / booz-
schits afgaende ende doncker groene blade-
ren gehecht zijn / waer van de uiterste sich
aldergrootst vertoont. Op de toppen van de
roepkens komen de bloemen pder op een
besonder steekken / wijf ofte ses by een ver-
gadert / te boozschijn ; de welcke na haer ko-
leur ende grootte van malkanderen onder-
scheyden worden. De vruchten zijn zwart-
achtige besien met blaeww sap verbult /
waer in zaet eenige gelijkenisse met de Lu-
pioen hebbende / beslooten is.

Plaetse. De geslachten van Jasmijn wer-
den alleen van de Krupdt-bemimmers in de
Lust-hoven onderhouden.

Tijdt. De Jasmijn bloeyt hier te Lande
in de Maendt Julij ende Augustus.

Oeffeningh. Dit gewas wordt door in-
leggen ende affuppen aengeteelt / de manie-
re hier van besie in het Vermakelijk Landt-
leven naerstigh beschreven.

Aert en Krachten. De bloemen van Jas-
mijn zijn warm tot in het begin van den
tweeden graedt / openende ende versachten-
de van krachten. Mesue.

Medicinael gebruyck. Voor koude Sinc-
kinge ende verlamde Leden : Neemt Olie
van Jasmijn soo veel van nooden is / ende bes-
strijcht u daer mede. Mesue.

Voor Koliick ende pijn des Lijf-moederst
Vermenght onder een Clister de booz-
noemde Olie / ende ghy sult groote verlich-
tenisse bevinden. Schroderus.

Om de Geboorte te bevorderen , ende
pijn in de Maegh , Darmen ende Lijf-moe-
der te stillen : Neemt Olie van soete Aman-
delen , daer te vooren bloemen van Jasmijn
in geweecht hebben / twee loot / geest dit
op een repst te gebuycken. Schroderus.

Sauce-boom, in 't Latijn *Berberis*.

Gedaente.

Dit Boomachtigh Gewas heeft seer
harde tacken / van buyten met een
asch-grauiwe schoofse bedeckt / waer onder
een dunne geele geplaeft is: het hout is mede
geel van verwe. De tacken / daer aen klep-
ne / teere / rondtom de kanten geschaerde
ende suurachtige bladeren groepen / zijn
met seer veel scherp-sietende doornen beset.
Tusschen de bladeren komen mos-achtige
geele bloemen / aen lange steekkens han-
gende / te boozschijn / na de welcke lanc-
werpige besien / suur van sinack / ende rijp
zijnde root van verwe / volgen. In dese
leght een kleyn hardt zadeken besloten. De
wortel is seer hardt ende in de laughte upt-
gespreyt.

Plaetse. De Sauce-boom wordt van vee-
len hedendaeghs in de Hoven geplant ende
geoeffent.

Tijdt. In April verkrijght dit Boom-
getwas sijn bladeren / in May sijn bloemen /
maer de besien worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De *Berberis* wordt van
wortel-spruyten aen Heyningen voort ge-
plant.

Aert

Aert en Krachten. De bladeren ende vruchten zijn hout ende droogh tot in den tweeden graedt / sijn van deelen / doorsnijdende ende te samen-treckende van krachten. Dodonæus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de hitte des Ingewants, ende in brandende Koortsen te verkoelen, om de Lever, 't Herte ende een walgende Maegh te verstercken, ende alderhande vlooden te stelpen: Neemt Gersten-water ofte eenigh verkoelend ende matelijck astringeerent gedistilleert Water een pint / Sproop van Berberis ses loot / mengt dit te samen ende laet hier van dickwijls drincken.

Voor bloedend ende geswollen Tandvleesch, ende ontfekinghe van de Keel: Neemt van de versche ofte ghedrooghe vruchten een handt vol / koochtse in een pint water tot dat een derdendeel versoden is / doet'er by vier loot Sproop van Moerbessen, wascht het Sant-bleesch ofte gozgelt de keel daer mede.

Voor tranende Oogen: Neemt sap van de rijpe vruchten een loot / Roose-water een half mitsje / menght dit te samen ende bet de Oogen dickwijls hier mede. Ravelingius.

Aelbesien-boom, in 't Latijn Ribesum.

Geslachten.

VAn dese vindmen hier te Lande drie-derley soorten / de eerste draeght roode / d'ander witte / en de derde zwarte vruchten.

Gedaente. De strupcken ende tacken van de Aelbesien sijn met een byyne schoorste bekleedt / waer aen veele doncker-groene bladeren / rondtom de kanten geschaert ende op sommige plaetsen diep gesneden / uyt-spruyten / onder de welke de zwarte Aelbesien-bladeren, noch jongh ende gewreven zijnde / een liefelijcke reuch van sich geven. De groen geel bloemen komen tusschen de bladeren / aen dunne steelkens veel by een afhangende / te voorschijn / waer na eerst

groene ende daer na roode / witte ofte zwarte besien volgen / de welke acugenacin van smaect sijn.

Plaetse. Alle dese soorten werden in Hollandt ende elders in de Hoben geplant / hoewelste in sommige Provincien in 't wilde boortuinen / voornamentlijck de zwarte / die overvloedigh langhs de Dijle tusschen Mechelen ende Loven gebonden worden.

Tijdt. De Aelbesien spruyten voergh in 't Dooz-jaer upt / ende leveren haer rijpe vruchten in de Maent Junij ende Julij.

Oeffeningh. Dese Boom-gewassen werden van wortel-spruyten endejarige looten / in d'Herde gesteken aengeteelt / diemen tot hepnningen ofte Stalboomtjens opqueecht.

Aert en Krachten. De Roode Aelbesien die meest tot Medecijne gebruyekt worden / sijn hout ende droogh in den tweeden graet / ende wat t'samen-treckende van aert / suwederfaen alle inwendige verrottinge ende ontfekinghe. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verhitte Maegh en Lever, Hertkloppinge, Walginge ende groote Brandt in heete ende galachtige Koortsen: Neemt een pont Roode Aelbesien van hare steelkens af-gedaen / koochtse in een mengelen schoon regen-water / daer naer doozgesegen zijnde / doet'er wat Suucker by / ende laet hier van gestadig drincken. Oste neemt een pint Gersten ofte Suringh-water / smelt hier in Rob ofte Conserf van Aelbesien vier loot / ende gebruyekt het / als het voorgaende.

Voor 't Graveel. Neemt Swarte Aelbesien soo veel genoegh is / gieter op van de besten Brandewijn / van de welke ghy des morgens ende des avonts drie lepelen vol gebruycken sult / andere nemen alleen de jonge botten / die gedrooght zijnde op Rijnsewijn gehangen worden.

Stekel-besien, in 't Latijn Grossularia.

Geslachten.

Hier te Lande sijn twee soorten van dit Heester-gewas / d'eene byen het geelachtige /

achtige / ende d'ander byyn-roode Stekel-besien voort.

Gedaente. De eerste ende gemeyne soorte heeft veel witachtige tacykens / met scherpe Doornen beset / de welke met groene / sachte / en breedachtige Bladeren bekleet worden / die rontom de kante gheschaert / ende op sommige plaetsen diep gesneden / ende van gedaente / hoewel veel kleinder / den Wijngaert-bladeren niet ongelijk zijn. De gras-vertwige Bloemen komen tusschen de bladeren voort / waer na de Besien een alleen / ofte twee by malckanderen te voorschijn komen / eerst groene ende wyangh van sinaeck / maer rijp geworden / geelachtigh haer vertwe / ende met soet wijnachtigh sap vervult / ende wit zaet in sich versluptende.

De bruyn-roode Stekel-besien heeft donkerder en grooter Bladeren als de voorgaende ; oock zijn de tacken met een byyn-paerffe schoffe bekleet ; de Besien zijn mede in 't eerste groen / maer rijp geworden / verkrijgen een byyn-roode ofte paerffe kerwe. In andere deelen zijns de voorgaende soorte gelijk.

Plaetse. De Stekel-besien groeuen in meest alle de Hoben van Nederlandt.

Tijt. Dit heersterachtigh gewas spruyt seer vroeg in 't Jaer uyt / te weten in Maert, ofte oock wel in February : 't bloeyt in April, ende in 't laetste van Juny worden de Besien volkomen rijp.

Oeffeningh. Sy worden meest van Woztel-spruyten aengeteelt / ende tot Stal-boontjens opgequeecht.

Aert en Krachten. De onrijpe Druchten ofte Stekel-besien zijn hout ende droogh in den tweeden graet / ende een weynigh t'samen-trekkende van krachten. Sy geven weynigh boedsef / ende rauw ende hout sap ofte gijl in 't Lichaem. De rijpe zijn soo t'samen-trekkende van aert niet. Dodo-næus.

Braem-besien, in 't Latijn *Rubus*.

Geslachten.

De Bramen zijn in wilde ende tamme / die Hinne-besien ofte Framboysen genoemt worden / afgedeeft.

Gedaente. De eerste soorte verspreyt sich wijdt ende breed met lange buyghsamen rancken / die met scherpe doornen versien zijn. Aen dese rancken spruyten de byyn-groene / maer onder wat witachtige bladeren uyt / de welke ront / hardt en aen de kanten diep gekerst zijn. De bloemen / die elck van vijf witte bladkens t'samen geset zijn / komen op de toppen van de rancken veel by een ende schier aerwijs te voorschijn. De vruchten zijn van gedaente en maetsel / hoe wel veel kleinder / de Moerbessen seer gelijk. De wortelen verspreyden sich wijdt langhs de Aerde / op veel plaetsen nieuwe spruyten uytwerpende.

De Hinne-besien zijn de voorgaende soorte in veel deelen gelijk / doch de rancken van dese en zijn soo scherp stekende niet / de bladeren bleeker groen van verwe / ende de vruchten rijp geworden / zijn na haer aert root ofte geelachtigh van koleur. De wortel brenghet alle Jaer nieuwe scheuten voort.

Plaetse. De wilde Braem-besien groeuen in dese ende andere Landen aen de kanten van de Ackers / in de Boschen ende op ongebouwde plaetsen. De Hinne-besien ofte Framboysen worden in Nederlandt alleen in de Hoben gebonden.

Tijt. Vende dese soorten bloeyen in May ende Juny, maer de vruchten worden in Augustus rijp.

Oeffeningh. De Bramen, om datse van selfs in 't wilde genoegh voort komen / behoeven geen oeffeningh ; maer de Framboysen worden in de Hoben door het inleggen der wortelen in de Maent February voort geset / ende in schaduwachtige plaetsen tot heggen ofte aen schuttingen geplant : Man moet in acht nemen dat de struycken / die vruchte

vruchten gedragen hebben / het volgende Jaer icht gesneden worden / waer door de jonge strupcken / die om het tweede Jaer bloemen ende vruchten dragen / veel vruchtebaerder worden.

Aert en Krachten. De jonge bladeren / ende onrijpe vruchten zijn hout / en doogh van aert / naer sommiger stellinge tot in den derden graedt / ende daer om sterckelijck t'samen-treckende van krachten. De Framboysen zijn soo hout / doogh ende t'samen-treckende niet. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor heete sweeringe ende swellinge van de Mont, Tonge ende Keel : Neemt jonge Braem-besien-bladeren een handt vol / onrijpe vruchten vier loot / gekneust zijnde / koocht 'et op in schoon Water tot een half pint / ende door gefegen zijnde / doet 'er by ongepijnde Wijngh anderhalf loot / menght dit te samen om de Wondt daer mede te gozelen ende te sporken. Matthiolus.

Om de bloeyende Speenen ofte Ambeyen te stoppen : Neemt jonge Braem-besien-bladeren soo veel van nooden is / stoofte kien ende leghtse op het Fondament. Dodonæus.

Voor Schurfttheyt des Hoofts, ende loopende Seeren : Neemt de jonge bladeren ende onrijpe vruchten van elck een handt vol / koochtse in Wijn / waer mede ghy het Hoofst ofte de Seeren wasschen sult. Ravelingius.

Voor 't Graveel : Galenus prijft hier tegen de wortelen van Braem-besien ; Plinius de blommen en Braem-besien selfs in Wijn gesoden ende die gedroncken.

Prang-wortel ofte Stal-kruyd,
in 't Latijn *Ononis*, *Resa bovis*.

Geslachten.

Dit Gewas wort in Prang-wortel met doornen / sonder doornen / ende leggende Prang-wortel sonder doornen onderscheyden.

Gedaente. De gemeene Prang-wortel

met doornen wast niet hooger dan een span ofte twee / veel dunne ende tape tachtighs uprwerpende / die in ledelkens verdeckt ende niet scherpe doornen beset zijn ; aen dese groepen kienne rondachtige donckler-groene bladeliens / ende paers-achtige ofte lijfverwige bloemkens / van gedaente de Erwt-bloemen niet ongelijck / dese zijn selden heel wit ofte geel. Na de bloemkens volgen kienne hauwhens met plat zaedt vervult. De wortel / die seer hardt is / sprept sich lanck upr.

Plaetse. Men vint dit gewas in Brabant ende andere Landen van Nederlandt, op de Bouw-landen ende neffens de kanten van de selve.

Tijdt. In de Lentte spruyten de nieuwe bladeren en scheutkens up ; de bloemen komen in Juny, July ende Augustus te voorschijn.

Aert en Krachten. De wortel ende voornamentlijck de schoffe / is warm en droog in het begin van den derden graet / asbaggende / dun makende / ende droogijndende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor het Graveel, ende om de Steen te breken : Neemt van de gedrooghde schoffe van de wortel een vierendeel loots / ende geest 'et met witte Wijn in. C. Bauhinus.

Voor de Ambeyen ofte Speenen : Neemt van de wortelen vier loot / koocht het in Wijn tot een pint / ende laet hier twee ofte drie mael daeghs een roemertje vol van drincken. Dodonæus.

Voor verstoptheyt van Lever en Milk, om de Maent-stonden te bevorderen, ende den Urijn af te drijven : Neemt Water dat met Wijn van de wortelen gedistilleert is vier loot / ende geest het in een reys te gebruiken. Fuchsius.

Voor 't Vleesigh Scheursel : Matthiolus versichert dat hy een Man gekent heeft / die het poeder van dese wortel veel Maenden lanck achter een ingenomen hebbende / van het Vleesigh Scheursel genesen is geweest. Matthiolus.

Hagedoorn, in 't Latijn *Spina acuta*, *Oxyacantha*.

Gedaente.

De Hagedoorn blijft meest heel leegh/ ende wordt als dan onder de Heesters gerekent / somtijds schietse door naerftige oeffeningh hoogh op tot een volkommen Boom. De stam ofte dicke struncken zijn met een asch-berwige schoffe bekleedt/ende de takken met seer scherpe doornen versien/ waer aen groen blinkende ende breedtachtige bladeren / die aen de kanten diep gekerft zijn / groepen. De witte ende soet- rieckende bloemen komen krans ofte kroons-wijs te voorschijn. De vruchten zijn ronde roode besien / wit zaet in sich beslijpende, De wortel smelt diep ende vast in de Aerde.

Plaetse. De Hagedoorn is over al wel bekent / van self in de Bosschen / aen de kanten van de Wegen en Bouw-landen voort spruytende / ofte rondom de Hoven ende Boonigaerden tot beschuttinge ofte hepmingen geplant.

Tijdt. De bladeren spruyten in April voort / de bloemen in May, ende de besien worden in Augustus ofte September rijp.

Oeffeningh. De Hagedoorn, die men tot hepmingen planten sal / wordt in dese ende andere Landen van zaet aengewonnen.

Aert en Krachten. De vruchten zijn verdoogende van aert / t'samen-treckende van krachten/ ende dun van deelen ofte sijn van stoffe. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loop ende overvloedige Maent-stonden: Neemt gedooghde Hagedoorn-besien een vierendeel loots / geest het met roode Wijn ofte gestaelt Water in. Dioscorides.

Voor 't Graveel ende de Steen: Neemt het zaet gestooten zijnde een half vierendeel loots / ende neemt het met Wijn ofte eenige drank in. Fuchsius.

Om Doornen, Yser ofte Angelen uyt de

Wonden te trecken: Neemt de wortel / stoorse kleyn / ende leghtse plaesterwijs op. Dodonæus.

Slee-doorn ofte wilde Pruym-boom, in 't Latijn *Prunum Silvestre*.

Gedaente.

Dit heester-getwas heeft harde ende houtachtige takken / op veel plaetsen met scherpe doornen beset / waer aen bladeren / den tannne Pruym-boom-bladeren / hoewel kleyn / smalder ende harder / niet ongelijck / uyt spruyten. Het draeght witte Bloemen/ ende kleyne ronde Pruymkens / uyt den blaetken wat groenachtigh van berwen / ende uyt den snuten seer wjngende van sinaeck. De wortel is seer taep / sich wijt ende breedt verspreyende.

Plaetse. De Slee-doorn wordt in veel Provincien van Nederlandt aen de kanten van de Ackers ende by de wegen by de Hagedoorn overbloedigh genoegh gebonden.

Tijdt. Dit getwas draeght sijn bloemen in April, maer sijn vruchten worden eerst in de Herfst rijp / uyt de welke men als dan het sap parst ende dzooght / 't welck in de Apoteken Succus Acacie genaemt wordt.

Aert en Krachten. De vruchten ofte Slepuymen sijn koudt ende dzooght tot in den derden graet/ ende sterckelijck t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

De bloemen maecten den Buyck weeck ende supveren de Nieren / van de selve wort een Sproop op de manier als van de Hoosen bereydt. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loop uyt heete oorfaecke ontsaen, ende overvloedige Maent-stonden: Neemt het uytgedooghde Slee-sap een vierendeel loots / en neemt het in met eenigh bequaem nat. Dodonæus.

Voor vierigheydt van de Mont, Tantvleesch ende Keel, oock voor die geene die veel quijlen en severen, na datse van de Pocken genesen zijn: Neemt Slepuymen een handthol / koochtse in gestaelt water tot

tot een pint / doet'er by twee oncen Honing van Roelen, menght dit te samen om daer mede de Maondt te spoelen ende te gorgelen. Brunfelsius.

Voor het Bloeden uyt de Neus: Neemt uptgedrooght sap van Slec-pruymen een loot / laet het sincken in Weeghbreesap soo veel genoegh is / ende slaet dit met doecken booz het booz-hoofst. Fuchsius.

Voor stekinghe omtrent de Maegh, 't Her-te ende de Zijden, als mede om de Wormen des Buycks te dooden: Neemt water van de bloemen gedistilleert vier oncen / ende laet het op een reys innemen. Dodonæus.

Rhijn-besien, in 't Latijn, *Spina insectoria*, *Cervi Spina*.

Gedaente.

Dit is een grootachtige Heester / wiens strupck ofte stam niet een Castane-bruyne schoffe bekleedt / ende tacken niet eenige scherpe doornen versien zijn. De bladeren zijn groen / rondachtigh ende aen de kanten met klepne kerben geschaert; omtrent de steelkens van de selve komen de grasverwige bloemen te voorschijn / na de welcke klepne ronde / eerst groene ende rijp geworden / zwarte besien / een klepne kernken in sich bevattende / volgen.

Plaetse. Dit heester-gewas wordt veel in Brabandt ende andere Provincien op ongehouwde plaetsen / ende voornamtelijck aen de kanten van de Beeken en Water-grachten gebonden.

Tijdt. Het draecht sijn bloemen in de May, ende in September worden de besien rijp.

Aert en Krachten. De vruchten ofte besien van dit gewas zijn warm ende droogh tot in den tweeden graet / ende d' slijmerige en galachtige vochtigheden / sterckelijck afsjagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om de slijmerige ende galachtige vochtigheden te suyveren en af te letten: Neemt van de gedrooghte besien een vierendeel loots / ofte anderhalf /

ende geeft dit niet Bier ofte Breesch-sap in. Andere tellen alleen de besien / ende gebruycken daer van op een reys van vijftien tot twintigh: maer dit genees-middel moet alleen van jonge ende stercke lieden gebruyckt worden. Dodonæus.

Voor Water-sucht, Flerecijn ende Pocken: Neemt Sproop van het sap van Rhijn-besien, bereydt een ofte twee oncen / Caneel-water een half once / ende geeft dit op een reys in. Ravelingius.

Voor Gicht in Handen en Voeten, ofte andere Lede-maten: Neemt het gedistilleerde water van de besien / ende leght het met doecken op de pijnlijke Leden: Maer noch krachtiger wordt de gedistilleerde Olie geacht. Ravelingius.

Hulst, in 't Latijn *Agrifolium*.

Gedaente.

De strupcken en de tacken van de Hulst zijn niet een groene schoffe bedeckt / waer aen bruyngroene bladeren / die in de Winter schoonder / als in de Somer van verwe zijn / groeyen; dese zijn effen ende gladt / maer de kanten die met hoeken upsticken / met scherpe doornen beset. Na de witte ende wel-riechende bloemen volgen ronde besien / als een Erwt / van verwe roodt / maer onlieffelijck van smaect / een witte kerne in sich besluytende.

Plaetse. Dit gewas wordt in veel Provincien in 't wilde wassende gebonden; oock worden van de selve schoone Hagen ende Heuyningen gemaect.

Tijdt. De Hulst staet Somers en 's Winters groen / maer de besien worden in den Herfst rijp.

Oeffeningh. De Hulst wordt door affelsels ende zaet aengeteelt / ende een voet beet van malkanderen tot Heuyningen verplant.

Aert en Krachten. De besien van Hulst zijn warm ende droogh van aert / sijn van deelen ende openende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Colijck ende Krim-

Krimpinge in de Buyck. Neemt tien ofte twaelf van de besien / stootse ende neemtse in / hier dooz werdt de Buyck los ende weeck gemaect / ende veel slijmerige bochtigheden afgeset. Dodonæus.

Voor Scheurfel: Neemt de sehorffe van de Wortel / stootse kleyne ende leghe se plaesterwijs op de Breuck. Dodonæus.

Voor Water-sucht ende de Urijn af te drijven: Neemt asche van gebzande Hult hier loot / giet'er op een pint Wijn / laet het een nacht warm staen / daer na lekt het dooz een hypocras sack / doet'er by een once Caneel-water / ende geeft hier tweemael daeghs een roemertje vol van te dincen. Brunfelsus.

Brem in 't Latijn Gemista.

Geslachten.

Dat Heesfergewas is in Gemeyne Brem, Spaense Brem, ende Stekende Brem onderscheyden.

Gedaente. De Gemeyne Brem verkrijght houtachtige groene stuycken / met dunne kantige rijstkens begroeyt / waer aen kleyne doncker groene bladkens uyt-spruyten. Tusschen dese bladeren komen schoone geele bloemen te voor-schijn / de welcke afgevallen zijnde van lange platte hauwkens gevolght worden / die eerst groen ende daer na zwartachtigh zijn / ende plat rosachtigh zaet in sich besluyten. De wortel is seer hart / wijt ende breekt sich uyt-spreyende. Men de dunne beeselinghe van dese Brem wordt dick-wijs een dick knobbelachtigh gewas / Brem-rape genaemt / groeyende gebonden.

De Spaense Brem verschilt weynigh van de voorgaende als alleen datse met wepniger bladeren bewassen is / de bloemen veel grooter / die oock by groote Liefhebbers van gewassen wit gebonden worden / ende de hauwen lanchwoyger ende zwarter zijn.

De Stekende Brem brenghet heel dunne rijstkens voort / de welcke noch jongh zijnde / met kleyne bladkens ende teete en weecke dorenkens begroeyt zijn; maer ouder geworden zijns bladeloos / ende de dorenkens hart ende scherpstekende. De bloemen zijn de Gemeyne Brein-bloemen gelijk / waer na mede kleyne hauwkens / met rondt en roodachtigh zaet verbult / volgen.

Plaetse. De Gemeyne Brem wordt in verschepte Provincien van Nederlandt op doyre Heyde / aen de kanten van de Ackers / ende in de Bosschen gebonden. De Spaense Brem wordt alleen van de Liefhebbers van Gewassen in de Hoben naersingh onderhouden. Brabant brenghet de Stekende Brem overbloedigh voort.

Tijdt. De Gemeyne ende Stekende Brem draeght bloemen in 't laetste van April ofte begin van May, maer de Spaense bloeyt later ende langer als onse Gemeyne Brem.

Oeffeningh. De Gemeyne ende Stekende Brem spruyt in 't wilde van selfs genoegh voort. De Spaense wordt dooz zaet aenge-wonnen / maer moet des winters voor de koude sooghbuldigh bewaert worden. Eer dat de Gemeyne Brem-bloemen open gaen ende

ende geel worden / moet mense af-plucken / ende in pekfel bewaren / de welke als dan Brem-kappers genaemt worden.

Aert en Krachten. De gemeyne Brem is warm ende droogh in den tweeden graet / van krachten openende / dun makende / af-bagende / ende de waterachtige vochtigheden door den stoel-gaenck ende Urin affettende. De stekende Brem is droogh van aert / ende t'samen-treckende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor Water-sucht : Neemt de bladeren ende topliens van de Brem twee hande vol / koochtse in een pint Wijn / tot dat een derden-deel verzoden is / door gezegen zijnde / laet hier van nuchteren een roemertje vol drincken. Ofte neemt Brem-zaet, een vierendeel loots / geeft het met Wijn in. Ofte neemt affche van Brem-strupcken gebzant vier loot / maect hier van met een pint ofte anderhalf Rijnse Wijn / een kilare looge / van de welke men op een reys twee ofte drie oncen in-nemen sal. Dodonæus.

Voor verstoptheydt van de Lever, Milt ende Nieren : Bereydt een Salaet met Olie en Rijn van de Brem-kappers / de welke ghy voor ofte in 't laetste van de Maet-rijdt eeten sult.

Voor koude Gicht ende Fleregijn: Neemt Olie van Olyben / wijckt eenighe tijdt in de selve Bloemen van Brem, met desen Olie sult ghy de pijnlijke Leden smeeren. Fuchsius.

Voor pijn van de Nieren en Blase, Steen ende Graveel : Neemt een Brem-rape, in stukken gesneden zijnde / koochtse in een pint Rijnse Wijn / tot dat een derden-deel verzoden is / ende geeft hier van een roemertje vol nuchteren te drincken. Dodonæus.

Cytisus Maranthæ.

Gedaente.

Dit gewas heeft houtachtige getachte strupcken / van drie voeten hoogh. De bladeren wassen altyt drie by een geboeght / gelijk klaver-bladeren / die neffens de stee-

len wat grijsachtigh zijn. Op het opperste der steelen draeght het gout-geele Bloemen / die van de Brem gelijk / en worden van platte en halve Maens-wijse Zaethaukens gevolgt. De Wortel is in veel salsingen verspreet.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden alleen by sommige Liefhebbers in de Hoven gebonden.

Tijt. Het draeght sijn Bloemen in July.

Oeffeningh. Het wordt door Zaet / of afgescheurde tackkens / in de Lente in de aerde gesteken / aengeteelt.

Aert en Krachten. De bladeren van de Cytisus zijn verkoelende van aert / verteerende en scheydende van krachten. Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor eerst beginnende Geswellen : Neemt de versche ghestooten bladeren / menghtse met krupen van broot / en leght het Pap-wijs op. Dioscorides.

Om het Melck in der Vrouwen Borsten te vermeerderen : Bereydt een af-ziedtsel van de gedroogde Bladeren met Water / en laet hier van met Wijn vermengt zijnde / dickwils drincken. Columella, Plinius.

Heyde, in 't Latijn Erica.

Geslachten.

Van dit gewas wort in Nederlandt twee soorten ghebonden / te weten / kleyne ende groote Heyde.

Gedaente. De kleyne Heyde is een heesterachtigh ghewas / niet hooger dan een spanne met veel dunne rijkskens opschietende / ende met veel kleyne harde bladkens / die van de Camarisch ofte Cypres-boom niet ongelijk / begroeyt. De kleyne bleekroode ofte lijfverwige Bloemkens / komen van het midden der rijkskens tot aen de toppen der selver te voorschijn / de houtachtige wortel verbreyt sich langhs het opperste der aerde.

De groote Heyde schiet anderhalf ofte twee voeten hoogh / wiens houtachtighe tack-

tackkens met een bruine schoofse bedekt / ende met seer klepne bladkens / den ghemeyne Tijm / hoewel veel klepnder / gelijk / rondom bewassen zijn. De lancitwerpige bleek-paerffe Bloemkens zijn binnen hol ende booz open / die aen de toppen van de tackkens nederwaerts af-hangende / vijf ofte ses by een boort-spruyten.

Plaetse. De doore ende magere ongeboutde Bergen ende Velden van Nederlandt, ende andere Landen zijn overbloedigh met dese heesterachtige gewassen bekleet / ende werden daerom ghemeenlijck Heyden genaemt.

Tijt. De Heyde bloept den geheele Sommer door.

Aert en Krachten. De Heyde is warm ende merckelijck droogh van aert / verteerende / scheppende ende ontdoende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor de witte Vloet der Vrouwen ende vierden-daeghs Koortfen: Bereydt van de Bloemen met Supper een Conserf / ende geeft hier van des morgens ende des avonds de grootte van een Note Muscaet in. Dodonæus.

Krake-besien, in 't Latijn Vaccinium.

Geslachten.

DE Krake-besien zijn in twee soorten onderscheyden / het eene draeght uyt den blaetwen zwarte Besien / in Hollandt ende andere Plaetsen Blaetw-besien ghemeenlijck genaemt worden / het andere brenghet roode vruchten voort.

Gedaente. De eerste ende ghemeynste soorte van Krake-besien, is een klepne heesterachtigh gewas / wiens dunne tackkens met een groene schoofse bekleet zijn / waer aen rondachtige doncker-groene bladeren / aen de kanten een weynigh gekerft / uyt-spruyten. Tusschen de bladeren ende langs de tackkens komen de ronde / holle / ende booz opene Bloemkens te voorschijn / naer de welcke ronde Besien volgen / die sich

eerst groen / daer na root / ende eyndelijck uyt den blaetwen zwart van berwe vertoonen. De Wortel is tap ende lancit.

De tweede soorte / ofte roode Krake-besien, heeft grooter ende harder Bladeren als de zwarte / die oock des Winters de koude wederstaen konnen. De Bloemkens zijn lancitwerpigh / lijf-berwich root / ende met klepne draepkens in het midden uytstekende verciert / ende aen het opperste van de tacken trog-wijs boort-spruytende. De Besien zijn van gedaente de Blaetw-besien gelijk / maer root van berwe / wraangh van smaect / ende niet heel sappigh.

Plaetse. De Swarte Krake-besien groeyen overbloedigh op doore gronden / ende ongeboutde boschachtige plaetsen van Nederlandt, en andere Landen. De Roode Krake-besien worden in sommighe schaduwachtige Bosseken van Brabant gebonden.

Tijt. De eerste soorte verkrijght nientwe Bladeren in de Lente / als wanneer oock de Bloemen volgen / maer de vruchten beginnen in 't laetste van Juny rijp te worden. De tweede soorte bloept in May, ende draeght in Juny ende July rijpe Besien.

Aert en Krachten. De vruchten van beyde dese Gewassen zijn verkoelende ende drooghmakende tot in den tweeden graet / ende daer by 't samen-treckende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor onmatige hitte des Ingewants, ende het Bort uyt galachtige vochtigheden ontsaen: Hier tegen konnen de rijpe Besien gegeten ende gebreyt worden; maer veel dienstiger soude zijn het sap met Supper tot een Conserf ofte Rob, gelijk men van de Aelbesien bereydt / gehoocht / ende dickwils daer van in-genen.

Veen-besien, in 't Latijn Vaccinia

Palustris.

Gedaente.

Dit gewas / 't welck een water-soorte van Krake-besien is / heeft dunne rootachtige

achtige steelkens / met klepne bladkens / als die van de Quendel, beladen / op wiens toppen de Bloemkoppes doort-spruyten / die van Peer-wijfe Bessen / root van berwe / ende suurachtigh van smaeck / ghevolght worden. De Wortel die tamelijk dick is / verspreyt sich dwars in de aerde / bovenwaerts veel klepne scheuten / ende onderwaerts veel dunne fasselingen uytwerpende.

Plaetse. Dit gheswas wordt in de veenachtige gronden van Hollandt, ende andere Provincien gebonden.

Tijt. Het brenghet sijn rijpe Bessen in July ende Augustus voort.

Aert en Krachten. De Veen-bessen zijn hout en droogh van aert / ende een wepnigh t'samen-trekkende van krachten. Dese werden oock een besondere kracht teghen den Scheur-buuck toe gheschreven. Dodonæus.

Zee-Porceleyn, in 't Latijn *Portulaca Marina*.

Gedaente.

DE Zee-Porceleyn is een heesterachtigh gheswas / veel dunne houtachtige steelkens voortbrenghende / ende met veel dicke ende asch-berwige Bladeren / die meest den geheele Winter ober staen / ende onse Hof-Porceleyn seer gelijk zijn betwossen. De Bloemen komen aen de toppen van de steelkens dicht by een vergadert / als aen onse ghemeyne Melde te voorschijn. Het Zaet is breet ende plat / de Wortel lanc ende houtachtigh.

Plaetse. De Zee-Porceleyn groeyt aen de Zee-dijcken ende Dymmen van Zeelant, Vlaenderen, ende somtijds oock van Hollandt.

Tijt. Dit gheswas bloeyt meest in July.

Aert en Krachten. De Zee-Porceleyn is matelijck verwarmende / de appetijt verwekkende / ende de Krijn af-drijvende van krachten / waerom oock de Bladeren in peckel betwaert / ende voor Salaet ghebruyckt worden. Dodonæus.

Gagel, in 't Latijn *Myrtus Brabantica*.

Gedaente.

DIT houtachtigh heester-ghewas wordt seiden anderhalf voet hoogh gebonden / uytbreydende bypne taelkens / die met harde breechtachtige lange bladeren / die van de Myrtus-boom niet ongelijk / betwossen zijn. De klepne geele ende aer-wijs by een vergaderde Bloemkens spruyten voort op besondere steelkens / die tusschen de taelkens te voorschijn komen. De doorn-achtige Zadekens zijn bitter van smaeck / met een geel Olie-achtigh sap vervult. De Wortel is hardt ende taep.

Plaetse. Gagel wordt overbloedigh op onghewoonde doch vochtighe gronden ende Heyde van Brabant ende Vlaenderen ghebonden.

Tijt. Dit gheswas bloeyt in May ende Juny, maer in Augustus draeyt het volkomen ende rijp Zaet.

Aert en Krachten. De Gagel ende voornamentlijck het Zaet is warm ende droogh van aert; ende door een besondere eysenschap den Persenen schadelijk / ende lichtelijck dronckenschap verwekkende. Dodonæus.

Sporcken-hout, in 't Latijn *Frangula*.

Gedaente.

Uit de wortel van Sporcken-hout ontspruyten veel rechte / dunne scrupcken ofte rijen / die 10 ofte 12 voeten lanc / ende in eenige zijde-tackshens verdeelt zijn. De schozse is uytwendigh bypni-zwart / met grauwe plackshens besprickelt; onder dese schuyt noch een Safferaen-geel velcken ofte middel-schozse naest aen het hout gelegen. 't Hout is wit ende voos in 't midden met eenigh rosachtigh mergh gevult. De bypni-groene bladeren hebben de gedaente van de Kriecken-bladeren, maer

sp zijn nochtans wat ronder: Men de oorsprongh der selver spruyten de witte bloemkens elck op een besonder steelken hoorst; na dese siet men de vruchten / die eerst groene / daer na roode / ende eyndelijck zwartachtige Besien zijn / die wel rondt / nochtans in 't midden dooz een diepe klobe in twee deelen gedeelt schijnen te zijn; dese bevatten in sich twee kleynne kernkens. De wortel smelt niet diep in de Aerde.

Plaetse. In de vochtige Bosschen van Brabant is dit gewas overbloedigh te vinden.

Tijdt. De bladeren ende bloemen komen in de Lente te voorschijn / maer de Besien worden in de Herfst volkomen rijp.

Aert en Krachten. De binnenste geele schoofse van Sporcken-hout, ende voornamentlijck van de wortel / doet sterckelijck Braken ende ter Stoel gaen / afdrijvende beel waterachtige ende galachtige onsuiverheden. Dodonæus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Om de dicke, slijmerige ende galachtige vochtigheden te purgeeren: Neemt van de geele schoofse een half loot / Kaneel, Anijs-zaedt, van elck is een half vierendeel loots / weecht ende koocht dit te samen in genoeghsaem Water / om vooz een reys te gebruyken. Dodonæus.

Voor Tandt-pijn, ende rottende Tandden: Neemt van de schoofse een halve hant vol / koocht die op in Azijn / ende spoelt de Mont hier mede. Dodonæus.

Voor Schurfttheydt: Neemt de schoofse soo veel genoegh is / ziedse op in Water in een panne; ofte neemt de Azijn daer in de schoofse ghesoden zijn / ende bestrijkt het Schurft daer mede. Matthiolus.

Papen-hout, in 't Latijn *Euonymus*.

Gedaente.

De stam ende strupcken van dit Heester-gewas zijn met een witachtige / ende de jonge rijshens met een groene schoofse bedeckt / de welcke met hoecken uptpuyt / soo datse vier-kantigh schijnen te zijn. Het

hout is bleeck-geel als Palmen-hout, maer niet soo hardt. De bladeren / die al tijdt twee tegen mallanderen over staen / zijn lanchverpigh / breedt ende sacht. De bloemen zijn van vier witte bladenkens gemaeckt / vier ofte vijf aen een dun steelken kroons-wijs by een vergadert; daer na volgen de vier-hoekige vruchten / root / ofte als Lobel getuyghet / wit van verwe / die elck vier witte kernkens ofte greynen tusschen geel mergh in sich besluypen.

Plaetse. Papen-hout wordt onder de Hagen / aen de kanten van de Aekers / op doore ende magere gronden gebonden.

Tijdt. Dit gewas draecht bloemen in April, ende in Augustus ofte September rijpe vruchten.

Aert en Krachten. Dit Heester-gewas is allen gedierten schadelijck / seft Theophrastus, maer het tegendeel leert de erbartheit / want de bladeren van Papen-hout seft

seft

seer gretigh van de Septen sonder schade
gegeten worden.

Medicinael gebruyck. Voor onreynighe-
den ende schelferen des Hoofts: Neemt
van de rijpe vruchten een goet deel / ghe-
kruust zijnde / vermenghtse met versche
Perckens-reusel / daer by doende wat
Wijn / ziedt dit te samen op / daer na dooz
een Stramijn gedaen zijnde / sult ghy dese
Salve gebruycken. Dodonæus.

Om het Hayr blont te maken, ende de
Luysen te doen sterven: Neemt van de rijpe
vruchten soo veel genoegh is / koochtse in
Looge / met de welcke ghy het Hoofst was-
schen sult. Dodonæus.

Schijdt-besien, in't Latijn *Rham-*

nus,

Gedaente.

Dit Gewas verheepdt sich wijs en berre
dooz sijn menighvuldige witachtige
tackshens / die met lange scherpe doornen
beset / ende met lange smalle bladeren be-
wassen zijn. De gras-vertwige bloemen ko-
men veel by een te voorschijn / die van klep-
ne ronde besien/tros-wijs by een hangende/
geel van verwe / ende met geel sap gevult/
ghevolgt worden. Dit gantsche gewas
schijnt altijd met stof bestoven te zijn.

Plaetse. De Schijdt-besien worden in de
Duynen van Hollandt, Zeelandt ende
Vlaenderen van selfs voort gebracht.

Tijdt. De Besien van dit gewas worden
in de Somer rijp.

Aert en Krachten. De bladeren ende Be-
sien zijn kout ende droogh tot in den twee-
den graet / hebbende een stoppende kracht/
maer met eenige scherpigheyt. Dodonæus.

Duytsche Mezereon, in't Latijn

Chamelæa Germanica, Laureola.

Gedaente.

Dit Heester-gewas schiet omtrent drie
voeten hoogh op / ende is met lanc-
werpige / breedachtige ende bleek-groene

bladeren bewassen. De bloemkens zijn
rootachtigh ofte paers van verwe / ende die
van de Perick-boom eenighsins gelijk: na
dese volgen ronde Besien / als Peper; die
eerst groen / daer na root / ende neffens de
bladeren seer heet van smaeck zijn. De
wortel suckt diep in de Aerde.

Plaetse. Het wortel hier te Lande in de
Hoven onderhouden.

Tijdt. De bloemen vertoonen sich in de
Winter ofte heel vroegh in de Lente / na
dese volgen de bladeren / ende de Besien
worden in de Somer rijp.

Aert en Krachten. Dit gewas is seer heet
ende droogh van aert / de tape sijnerach-
tige ende galachtige vochtigheden dooz de
Kamer-gauch met gewelt affagende van
krachten. Het wordt verbeterd dooz het
weecken in Wijn / Quee-sap, ofte sap van
Porceleyn. De quantiteyt om van de be-
repte bladeren in te nemen / is van 8 tot 15
greyns.

H 3

greyns

greyn: van de besien van 6 tot 15 greyn. Maer om dat het soo geweldigh in 't werken is / kan men niet meerder sekerhejdt andere genees-middelen in des selfs plaetse gebruycken.

Veyl ofte Klim-op, in 't Latijn

Edera arborea.

Gedaente.

De Veyl slingert sich met sijn harde houtachtige rancken ende zijde-tackkens om de Boomen / ofte bevesticht sich aen de muuten ende oude timmeragien / die niet een grauw sehoofse / de welcke veel hantachtige besien uytwerpt / bekleet zijn. De bladeren zijn blym-groen / hardt / eerst rondachtigh ende daer na ouder geworden hoechigh. De mosachtige ende bleech-geele bloemen groepen kroons-wijs veel by een / die van kleyne besien / omtrent een Erwe groot / gevolgt worden / dese zijn eerst groen ende namaels zwart.

Plaetse. Dit gewas is in Nederlandt gemeen / ende werdt aen Boomen / Muuragien ende Huysen wassende gebonden.

Tijdt. De Veyl verliest minnermeer sijn bladeren / 't bloeyt in de Herfst / ende de besien worden in de Winter rijp.

Oeffeningh. De Klim-op werdt dooz wortel-spruyten voort geplant.

Aert en Krachten. De Veyl ofte Klim-op is niet een gemengelde natuure begaest / te weten verwarmende / verdoogende / ende noch groen zijnde verkoelende van aert / ende daerom t'samen-trekkende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor een verharde ende verstopte Milt: Neemt bladeren van Veyl, kooktse in Wijn / ende leghtse op de linker zijde. Dodonæus.

Om de Herzenen van taye ende rauwe vochtigheden te suyveren: Neemt het uytgedrucht sap van Klim-op-bladeren, ende haelt het dooz de Neus-gaten op / ende als dan sult ghy veel vochtigheden dooz het niesen uytlossen. Dodonæus.

Voor oude sweeringe ende smerten der

Ooren: Neemt sap van de bladeren / ofte Olie daer de bladeren in gesoden zijn / en drupt het in de Ooren. C. Bauhinus.

Om de Fontanellen te doen dragen: Neemt een Klim-op blad ende leght het op de Fontanel.

Voor de Roode Loop: Neemt gedroogde bloemen van Veyl, soo veel als men niet drie vingeren bevatten kan / ende geest 'et met Wijn te drincken. C. Durantus.

Voor 't Graveel ende Water-sucht: Neemt gestooten besien van Klim-op een bierendeele loots / om met Wijn in te nemen. Fuchsius.

Om holle Tandten te doen uyt vallen: Neemt het sap uyt de besien ende doet het in de holle Tandten / maer de andere naest by gelegene Tandten moeten niet Was bewaert worden. Ravelingius.

Kamperfoelie, *Mamekens-kruyd* ofte *Geyten-bladt*, in 't Latijn *Caprifolium*, *Matrisilva*, *Periclymenum*.

Geslachten.

Dat Heester-gewas werdt in twee soorten onderscheyden; het eene is Hoogduysc, en 't ander Italiaense Kamperfoelie genaemt.

Gedaente. De eerste soorte van Kamperfoelie heeft hoogh opklimmende houtachtige rancken / waer aen twee tegen masthanderen ober staende bleech-groene bladeren voort spruyten. Op de toppen van de rancken komen de wel-riechende witte ofte lijfverwige bloemen seer veel by een gevoegt / te voorschijn: dese zijn lancwerpig / ende binnen hol / waer uyt eenige dyaephens ontspringen / andersins zijnde de Boonenbloemen seer gelijk. De bloemen af gevallen zijnde / volgen ronde roode besien / druyf ofte tros-wijs by een vergadert / ende hardt-achtigh zaet in sich besluytende. De wortel is houtachtigh / verschejde jonge scheuten uytwerpende.

De Italiaense soorte verschilt van de boozgaende / om dat de bladeren seer dicht om de steel groepen / soo dat de uiterste drie ofte vier bladeren rondt ende schotel-wijs voort spruyt.

spruyten / waer op de bloemen en vruchten / als in een schotel te voorschijn komen.

Plaetse. Bepde dese soorten worden in Nederlandt aen Pieelen ende Gaenderpen geplant gebonden.

Tijdt. De bladeren spruyten in de Lente uyt / de bloemen in April, May ofte Juny, ende de besien worden in Augustus ofte September rijp.

Oeffeningh. De Kamperfoelie wordt door scheuten ofte wortel-spruyten vermenighbuidicht.

Aert en Krachten. Kamperfoelie is heel warm ende droogh van aert / en sterckelijck doorszijndende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verstopte Milk: Neemt van het zaedt een vierendeel loots / sijn gesloten zijnde laet het met Wijn eenige dagen achter een in nemen. Dit selfde is mede goet om den Urin sterckelijck af te drijven. Brunfelsius.

Voor swaren arbeyt der Vrouwen: Neemt zaedt van Lavendel een vierendeel loots / Water van Kamperfoelie-bloemen gedistilleert twee oncen / mengt dit te samen om op een reys te gebruiken. Rondelietus.

Voor Hoest ende Engborstigheid: Neemt van het gedistilleerde Water van de bloemen soo veel van nooden is / maect het soet met Candy Supcker / ende geeft hier van drie ofte vier lepelen vol twee maal des daeghs in. Fuchsius.

Voor vuyle Sweeringe en oude Wonden: Neemt bladeren van Kamperfoelie, ziedse op in Water / waer mede ghy de Sweeringe ende Wonden wasschen sult. Dodonæus.

Voor wonden des Hoofs: Wordt nuttelijck onder de Salve gemengt het uytgeperste sap van Kamperfoelie. Schroderus.

Honts-kerffen, in't Latijn *Xylosteum*.

Geslachten.

In de Hoven van Nederlandt worden I verscheide soorten van dit gewas onderhouden / als groote Honts-kerffen met roode, swarte en blauwe Vruchten, als mede kleyne Honts-kerffen.

Gedaente. De eerste soorte ofte groote Honts-kerffen met roode Vruchten, verrijght tamelijck dicke sirupcken / de welcke als oock de oude tacken met een witachtige schorsse bedeckt zijn / maer de jonge rijckens zijn rootachtigh van verwe. Het is bewossen met lancwerpige sachte ende vleech-groene bladeren / die onder grijs ende rupgh zijn. De witte bloemen komen twee by een op teere steekens voort / van gedaente / hoe wel veel kleynder / de bloemen van Kamperfoelie eenighsints gelijck; na desen volgen even soo veel roode besien als kleyne kerfens / waer van d'eene hier te Lande kleynder is dan d'ander / veel kernen inhoudende.

De Swarte Honts-kerffe is kleynder als de voorgeaende soorte. De bladeren zijn lank / rontom wat geschaert / ende soo grijs niet aen de onderste zijde als die van de eerste soorte. De Bloemen zijn paers-achtigh / ende de Besien zwart van verwe.

Blaeu-

Blauwe Honts-kerse is met een zwartachtige rouwe schoofse bekleedt/ dragende blauwe vruchten / met sarpachtigh sap verbult / andersints de eerste soorte gelijk.

Kleyne Honts-kerse blijft een lage heester / met dunne houtachtige takskens / waer aen bladeren veel zeede en grooter / maer niet soo groen / als de Groote Honts-kerse, upt-spruyten. De bloemen zijn kleyn ende wit / de vruchten ofte zesen groot ende root / van maetsel met de Groote Honts-kerse ober een komende.

Plaetse. Dese gewassen worden hier te Lande in de Hoben van groote Liefhebbers gebonden.

Tijdt. De Honts-kerse bloeyen in April, May ofte Juny, ende de zesen worden ontrent de Herfst volkomen rijp.

Oeffeningh. Dese gewassen worden van zaet ende oploopen aengeneecht.

Aert en Krachten. De krachten van Honts-kerse zijn tot noch toe verhoogen ende onverschot gebleven.

Wijngaert, in 't Latijn *Vitis Vinifera*.

Gedaente.

De oude struycken van den Wijngaert zijn met een rouwe ende gekloben schoofse omgeven; upt dese spruyten seer veel andere rancken / die dooz knoopen ofte leden onderscheyden zijn / waer upt dan de bladeren / klautwierkens ende druyp-trossen boogt-spruyten. De bladeren zijn breed ende aen de hanten diep gekerft; de klautwierkens / waer mede sich de rancken vast maken / lanc / dun en in een gekronckelt; de druyp-trossen met zesen ofte druypen beladen / de welke na de aert van de Wijnstock / in grootte / verwe ende smaect seer verscheyden zijn.

Plaetse. De Wijngaert is in alle Landen bekent ende overbloedigh te binden.

Tijdt. De Wijngaert verkrijght sijn jonge boten in April, bloeyt in Junij, ende de vruchten of druypen worden in September en Oktober rijp.

Oeffeningh. De Wijngaert wordt in dese ende andere Landen dooz inlegginge ende stecken vermenighbuldicht / de maniere daer van ende de verdere oeffeningh kan in het Vermakelijck Landt-leven I ende II Deel nagesien worden.

Aert en Krachten. De bladeren ende klautwierkens van de Wijngaert, sijn verkoelende van aert ende sterckelijck t'samen-treckende van krachten.

De onrijpe druypen ende der selver sap verhoelt / verdooght ende treckt te samen. De rijpe

druypen sijn verwarmende en verhoetmakende in den eersten graet / maer verweken / te veel gegeten zijnde / Winden ende Buyschloop. Dodonæus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn uyt hitte: Neemt bladeren ende klautwierkens van de Wijngaert elcks een handt vol / stoet het kleyn / doet'er by Garsten-meel / soo veel van noden is / ende bint dit pap-wijs tusschen twee doeken boogt het Hooft / ofte neemt de bladeren ende ziedse op in genoeghsaem water / om de voeten daer in te baden / 't welck de brant upt den Hoofde trecken / ende slaep verweken sal. Dodonæus.

Voor ontstekinge des Monts ende der Amandelen: Neemt van de bladeren twee handen vol / kleyn gesneden zijnde / koochtse op in water / neemt hier van een half pintje / doet'er by Honingh van Roosen een once / vermengt zijnde / sult ghy daer mede goeghsaem water / om de Mont spoelen. Fuchsius.

Voor Bloet-spuwen ende alderhande Loop des Buys: Neemt het sap upt de bladeren en klautwierkens geperst twee loot / ende geeft dit onder eenigh bequaem nat in. Dodonæus.

Voor roode ende donckere Oogen: Neemt het sap dat upt de gesneden Wijngaert rancken druyp / ende doet hier van eenige druppelen in de Oogen. J. Schroderus.

Voor roode Placken in 't Aengesicht: Neemt het booggaende sap ofte water / ende wasejt de Placken daer mede. J. Schroderus.

Voor Graveel ende Steen: Neemt van het water ofte sap dat upt de gesneden rancken druyp een loot / oude Medede twee oncen / menght dit te samen om boog een reys te gebruyken. Dioscorides

Voor heete Koortsen, verlooren Eetens-lust, en Buysch-loop: Vermengt onder de spijsse het sap van onrijpe druypen / 't welck men Verjuys noemt / ofte men kan des selfs Syroop / die in de Apoteken bereyt wort gebruyken. Dispenf. Augustan.

Voor Podagra. Neemt de kernen ende het ander overblijffel / daer den Wijn upt geperst is / maect 'et warm ende slaet het pap-wijs om de beenen. J. Schroderus.

Voor Ambeyen en Speenen: Neemt de asche van Wijngaert-rancken / menghtse met Wijn tot een papken / ende besrijckt hier mede.

Voor Schurfttheyt ende Schelferen des Hoofts: Neemt asche van Wijngaert-rancken gebrant / soo veel van noden is / maect hier van met schoon water een looge / om het Hooft ende het Schurft mede te wasschen. Ravelingius.

Eynde van 't Eerste Deel.